Program nauczania języka niemieckiego

jako języka sąsiada

III etap edukacyjny

(liceum ogólnokształcące, technikum, szkoła branżowa

I stopnia i II stopnia)

Projekt:

***Nauczanie języka sąsiada od przedszkola do zakończenia edukacji – kluczem do komunikacji w Euroregionie Pomerania*, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej – Program Współpracy INTERREG V A Meklemburgia-Pomorze Przednie / Brandenburgia / Polska w ramach celu „Europejska Współpraca Terytorialna“ Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR)**

Opracowanie autorskie:

Małgorzata Bielicka, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Magdalena Olpińska-Szkiełko, Uniwersytet Warszawski

Przy współpracy zespołu eksperckiego:

Emilii Borkowskiej

Anety Goch

Projekt dofinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

Spis treści:

1. **Podstawy prawne**
2. **Założenia programowe:**
    - **2.1. Podstawy teoretyczne: wiedza – komunikacja – dyskurs**
    - **2.2. Adresaci programu**
    - **2.3. Warunki powodzenia programu**
3. **Cele programu:**
    - **3.1. Cele poznawcze**
    - **3.2. Cele językowe**
    - **3.3. Cele społeczne**
4. **Treści nauczania:**
    - **4.1. Kształcenie językowe: rozwój umiejętności komunikacyjnych i wiedza o języku**
    - **4.2. Kształcenie literackie i kulturowe**
    - **4.3. Integracja międzyprzedmiotowa i kształcenie w zakresie języka obcego ukierunkowanego zawodowo**
5. **Materiały dydaktyczne**
6. **Metody i techniki nauczania**
7. **Kontrola osiągnięć uczniów:**
    - **7.1. Oczekiwane efekty programu**
    - **7.2. Pomiar osiągnięć**
        - **7.2.1. Matura**
        - **7.2.2. Arkusz kompetencji językowych ucznia**
        - **7.2.3. Projekt końcowy**
8. **Bibliografia**
    - **8.1. Literatura młodzieżowa i książki popularnonaukowe**
    - **8.2. Podręczniki przedmiotowe w języku niemieckim**
    - **8.3. Literatura przedmiotu**

1. Podstawy prawne

Podstawę prawną programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada w szkołach ponadpodstawowych stanowią:

- USTAWA z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe, Dz.U. 2017 poz. 59 (tekst jedn. Dz.U. 2019 poz. 1148).
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. 2017 poz. 356.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz. U. 2018, poz. 467.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli, Dz.U. 2019 poz. 502.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 1 marca 2019 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, Dz. U. 2019 poz. 465.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019 poz. 639.
- TRAKTAT między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z dnia 17 czerwca 1991 r.
- UMOWA między rządem RP a rządem RFN o współpracy kulturalnej z dnia 14 lipca 1997 r., Dz. U. 1999 Nr 39, poz. 379.

2. Założenia programowe

2.1. Podstawy teoretyczne: wiedza – komunikacja – dyskurs

Podstawę teoretyczną programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym stanowi antropocentryczna teoria języków (Grucza F., tu: 1993a, 1993b, 1997), wedle której język ludzki jest pewną właściwością człowieka, na którą składają się jego umiejętności rozumienia i tworzenia wyrażeń językowych oraz umiejętności

posługiwania się nimi w procesie komunikacji. W świetle tej teorii za cel nauczania języka obcego należy uznać rozwój wiedzy będącej podstawą umiejętności rozumienia, tworzenia i używania wypowiedzi językowych w celach komunikacyjnych (por. Grucza F., 2005, 49).

Podstawę programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada w szkołach ponadpodstawowych stanowią także badania nad procesami komunikacji językowej. Poznanie i zrozumienie procesów komunikacji może dać odpowiedź, jak efektywnie nauczać języka obcego, gdyż: „przyswajanie języków obcych jako proces poznawczy może być realizowane tylko na gruncie i w postaci komunikacji językowej. Innej możliwości po prostu nie mamy" (Dakowska, 2001, 10).

Odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób można sterować procesem nabywania języka obcego, aby jak najlepiej pomóc uczącym się w gromadzeniu odpowiedniej wiedzy językowej i rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych, mogą dostarczyć także badania nad procesami przyswajania języka ojczystego i różnicami w nabywaniu języka pierwszego i kolejnych języków. Nie chodzi tutaj o to, aby nauczanie języka obcego w szkole kształtować wedle zasad naturalnej akwizycji językowej dziecka – nie jest to możliwe i nie jest to pożądane. Niemniej jednak, mimo iż nauczanie języka obcego na III etapie edukacyjnym jest nauczaniem formalnym, powinno się ono opierać na wiedzy o prawidłowościach i zasadach procesu naturalnego nabywania języka. Dotyczy to między innymi pobudzania rozwoju umiejętności komunikacyjnych poprzez tworzenie sensownych komunikacyjnie sytuacji uczenia się i wspieranie różnorodnych form interakcji komunikacyjnej, jak również poprzez celowe zabiegi poznawcze (wyjaśnienia, ćwiczenia językowe – por. Butzkamm, 2002, 130 i 137).

Wreszcie za podstawę programu należy uznać badania nad procesami przetwarzania językowego w mózgu – procesami rozumienia i tworzenia dyskursu. Dyskurs (tekst) to uporządkowana wypowiedź językowa zintegrowana ze swoim kontekstem językowym, kulturowym i sytuacyjnym. Odgrywa on w nauczaniu języka obcego istotną rolę przede wszystkim dlatego, że znaczenie poszczególnych elementów tekstu można interpretować jedynie w oparciu o ich kontekst (Grucza F., 2005, 60), a także dlatego, że zrozumienie całego tekstu zależy od prawidłowego przypisania mu intencji komunikacyjnej, której odczytanie zależy od prawidłowego zrozumienia całej sytuacji komunikacyjnej (Duszak, 1998, 38; por. Strohner, 2005, 190 i n.).

Proces nauczania języka obcego (tu: niemieckiego) w programie rozumiany jest jako proces inwestowania w wiedzę uczniów – zarówno w jej ilość, jak i jej jakość, dbanie o jej odpowiednie ustrukturyzowanie, dostępność i produktywność – poprzez doświadczenie,

interakcję i rozwiązywanie problemów. Dzięki temu uczeń może stosować zgromadzoną wiedzę w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Elementami wiedzy niezbędnej w komunikacji językowej są nie tylko formy językowe (środki leksykalne, struktury gramatyczne), ale także struktury dyskursu, normy, konwencje i reguły komunikacyjne oraz społeczne i kulturowe uwarunkowania użycia wyrażeń językowych (por. Dakowska, 2001, 76 i n.).

U podstaw konstrukcji programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym, podobnie jak na poprzedzających etapach edukacyjnych, leży założenie, że języka obcego jako wiedzy nie można nikomu przekazać, uczący się sami muszą tę wiedzę zrekonstruować. Jest to możliwe tylko w drodze rekonstrukcji systemu języka obcego na podstawie wypowiedzi (tekstów) tego języka, gdyż: „*Sprache erwirbt und verwendet man in Texten*" (Börner i Vogel, 1996, *Vorwort*; por. też Grucza S., 2000, 78 oraz Schmölzer-Eibinger, 2006, 16). Tak więc jedynym możliwym sposobem nauczania języka obcego w sensie rozwijania kompetencji językowej jest inicjowanie i pobudzanie procesów rozumienia i produkcji dyskursu:

> *„Sprachliche Kommunikation vollzieht sich in Texten. Wenn der Fremdsprachenunterricht kommunikativ orientiert sein soll, muss er folglich auch textorientiert sein, d.h. Ziel des Unterrichts ist es in letzter Instanz, Texte zu verstehen und zu produzieren"* (Krause, 1996, 58).

Również umiejętności komunikacyjnych – zdolności stosowania wiedzy językowej w nowych sytuacjach komunikacyjnych, w odniesieniu do nowych tekstów i nowych partnerów komunikacyjnych – nie można nikomu przekazać. Tylko uczestniczenie w komunikacji językowej, a więc tylko obcowanie z tekstami (dyskursem) drugiego języka umożliwia rozwój i doskonalenie umiejętności, pozwalających na posługiwanie się wyrażeniami językowymi w celach komunikacyjnych.

Zakres umiejętności rozwijanych w procesie nauczania języka obcego wyznacza definicja kompetencji komunikacyjnej. Kompetencja komunikacyjna obejmuje cały zbiór umiejętności, tworzących kompleksową strukturę i wzajemnie od siebie zależnych, dlatego w procesie nauczania języka obcego nie sposób rozpatrywać ich w izolacji. Zbiór ten można przedstawić schematycznie i w uproszczeniu w następujący sposób (por. *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, 2003, rozdz. 5; por. też *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lehren, lernen, beurteilen,* 2020):

Umiejętność mówienia	**Kompetencja językowa**: ➢ kompetencja leksykalna, ➢ kompetencja gramatyczna (umiejętność tworzenia wypowiedzi, które są sensowne, adekwatne komunikacyjnie i poprawne pod względem gramatycznym), ➢ kompetencja semantyczna, ➢ umiejętność wymowy – kompetencja fonetyczno-fonologiczna. **Kompetencja dyskursywna**: ➢ umiejętność organizacji, strukturyzacji i aranżacji dyskursu, umiejętność tworzenia wypowiedzi, które są sensowne, spójne, logiczne i adekwatne komunikacyjnie. **Kompetencja pragmatyczna**: ➢ umiejętności wyrażania zamiarów komunikacyjnych, ➢ umiejętności „interakcyjne". **Kompetencja socjolingwistyczna**: ➢ umiejętność użycia wypowiedzi językowych zgodnie z normami społecznymi (kulturowymi).
Umiejętność pisania	**Kompetencja językowa**: ➢ kompetencja leksykalna, ➢ kompetencja gramatyczna, ➢ kompetencja semantyczna, ➢ kompetencja ortograficzna. **Kompetencja dyskursywna:** ➢ umiejętność organizacji, strukturyzacji i aranżacji dyskursu, umiejętność tworzenia wypowiedzi, które są sensowne, spójne, logiczne i adekwatne komunikacyjnie. **Kompetencja pragmatyczna**: ➢ umiejętność wyrażania zamiarów komunikacyjnych. **Kompetencja socjolingwistyczna**: ➢ umiejętność użycia wypowiedzi językowych zgodnie z normami społecznymi (kulturowymi).
Umiejętność rozumienia ze słuchu	**Kompetencja językowa**: ➢ kompetencja leksykalna, ➢ kompetencja gramatyczna, ➢ kompetencja semantyczna, ➢ umiejętność rozróżniania dźwięków mowy – kompetencja fonetyczno-fonologiczna. **Kompetencja dyskursywna**: ➢ umiejętności rozumienia dyskursu. **Kompetencja pragmatyczna**: ➢ umiejętności rozumienia zamiarów komunikacyjnych, ➢ umiejętności „interakcyjne". **Kompetencja socjolingwistyczna**: ➢ umiejętność rozumienia wypowiedzi językowych zgodnie z normami społecznymi (kulturowymi).
Umiejętność czytania	**Kompetencja językowa**: ➢ kompetencja leksykalna, ➢ kompetencja gramatyczna, ➢ kompetencja semantyczna, ➢ umiejętność rozróżniania znaków pisma. **Kompetencja dyskursywna**: ➢ umiejętności rozumienia dyskursu.

	Kompetencja pragmatyczna: ➢ umiejętności rozumienia zamiarów komunikacyjnych. **Kompetencja socjolingwistyczna**: ➢ umiejętność rozumienia wypowiedzi językowych zgodnie z normami społecznymi (kulturowymi).

Komunikacja językowa jest specyficznym rodzajem interakcji pomiędzy ludźmi. Odbywa się ona dzięki formom językowym (środkom leksykalnym i strukturom gramatycznym), uporządkowanym w dyskursie. Formy językowe są więc czymś absolutnie podstawowym w nauczaniu języka obcego, ale nie dlatego, aby uczeń posiadł je „same dla siebie", ale dlatego, że umożliwiają one procesy komunikacyjne (Dakowska, 2001, 72). Uczeń musi je poznać po to, aby być w stanie coraz lepiej brać udział w komunikacji (interakcji) językowej, a także aby się rozwijać, gromadząc wiedzę nie tylko językową, ale także wiedzę o sobie, o środowisku swoim i swojego sąsiada, którego język poznaje, o swojej i sąsiedniej kulturze, o świecie. Poznanie wybranych struktur gramatycznych lub leksykalnych i nabranie sprawności w posługiwaniu się nimi nie jest celem samym w sobie, który osiągany jest dzięki ćwiczeniu użycia tych struktur na materiale przykładów wyizolowanych z kontekstu komunikacyjnego. Użycie określonych form językowych jest bowiem uzależnione od treści konkretnej intencji komunikacyjnej. To dlatego zarówno formy leksykalne, jak i struktury gramatyczne powinny być zawsze ćwiczone w połączeniu z funkcją komunikacyjną, jaką spełniają w rzeczywistości. Dyskurs dostarcza uczącym się danych językowych, które muszą przetworzyć, aby zrekonstruować wiedzę potrzebną w komunikacji językowej.

2.2. Adresaci programu

Adresatami programu są uczniowie uczęszczający do szkół ponadpodstawowych, tj. liceum ogólnokształcącego, technikum, szkoły branżowej I stopnia oraz szkoły branżowej II stopnia. Program jest kierowany do uczniów z wszystkich szkół ponadpodstawowych ze szczególnym uwzględnieniem szkół z rejonu przygranicznego.

Program nauczania języka niemieckiego na III etapie edukacyjnym dotyczy realizowania przedmiotów:

- język obcy nowożytny
- drugi język obcy nowożytny (w liceum i technikum)
- jeden z dwóch obowiązkowych języków obcych nowożytnych w ramach nauczania dwujęzycznego / w oddziałach dwujęzycznych (w liceum i technikum)

2.3. Warunki powodzenia programu

Podstawowym warunkiem powodzenia programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada, podkreślonym w tytule projektu, w ramach którego program powstał, jest zapewnienie uczącym się możliwości kontynuacji nauki tego języka na wszystkich etapach edukacyjnych, tj. od przedszkola i pierwszej klasy szkoły podstawowej do ostatniej klasy szkoły ponadpodstawowej (por. też Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej […] kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, […], Dz. U. 2017 poz. 356 oraz Rozp. MEN z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz. U. 2018 poz. 467).

Nauka języka niemieckiego jako języka sąsiada może być realizowana w liceum i technikum jako nauka pierwszego języka obcego nowożytnego lub drugiego języka obcego nowożytnego, w tym jako pierwszego lub drugiego języka obcego nowożytnego w oddziałach dwujęzycznych, zaś w szkole branżowej I i II stopnia - jako nauka języka obcego nowożytnego. W zależności od wybranego wariantu realizacji nauki języka niemieckiego jako języka sąsiada różne są poziomy biegłości językowej oczekiwane od uczących się kończących III etap edukacyjny (por. rozdz. 7.1. Oczekiwane efekty programu). Poziomy te określono orientacyjnie w nawiązaniu do poziomów biegłości w zakresie poszczególnych umiejętności językowych opisanych w *Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie* (ESOKJ), opracowanym przez Radę Europy i uzupełniono o efekty kształcenia wynikające ze specyfiki programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada.

We wszystkich wariantach realizacji programu należy jednak koniecznie uwzględnić to, że nauczanie języka niemieckiego na III etapie edukacyjnym, mimo że jest uzupełnione o nauczanie formalne (tj. np. eksplicytne nauczanie gramatyki i słownictwa), powinno opierać się na podobnych zasadach, na jakich opierało się ono na I i II etapie edukacyjnym oraz w przedszkolu, i bazować na umiejętnościach nabytych przez uczących się w przedszkolu i na I etapie edukacyjnym (w ramach zintegrowanego kształcenia językowego i niejęzykowego), a także na II etapie edukacyjnym (kształcenie językowe, literackie i kulturowe oraz integracja międzyprzedmiotowa).

Aby zapewnić sukces programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym, należy wziąć pod uwagę, że:

- Kontakt z językiem drugim powinien być długi i nieprzerwany – należy zapewnić uczącym się możliwość kontynuacji nauki tego języka na wszystkich etapach edukacyjnych, tj. od przedszkola i pierwszej klasy szkoły podstawowej do ostatniej klasy szkoły ponadpodstawowej.
- Kontakt z językiem niemieckim w szkole powinien być możliwie intensywny – należy dążyć jak najściślejszego powiązania treści realizowanych na lekcjach języka niemieckiego z treściami realizowanymi na lekcjach przedmiotów niejęzykowych (w tym także na lekcjach przedmiotów zawodowych – przykłady integracji treści przedmiotowych – zob. rozdz. 4.) oraz wykorzystania tego języka także podczas realizacji treści poszczególnych przedmiotów niejęzykowych (np. wykorzystanie materiałów dodatkowych w języku niemieckim na lekcjach tych przedmiotów) i to nie tylko w klasach, które realizują nauczanie dwujęzyczne.
- Nauczyciele języka niemieckiego i nauczyciele przedmiotów niejęzykowych (także przedmiotów zawodowych) powinni przez cały czas stale ściśle ze sobą współpracować, np. podczas realizowania wspólnych projektów dydaktycznych, które stanowią bardzo ważny element współczesnego kształcenia (por. Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej […], Dz. U. 2017 poz. 356, s. 14). Projekty mogą obejmować swoim zakresem jeden lub więcej przedmiotów, mogą być realizowane indywidualnie lub zespołowo, a okres ich trwania może wynosić w zależności od potrzeb i możliwości tydzień, miesiąc, semestr lub nawet cały rok szkolny. Projekty mogą służyć nie tylko zintegrowanemu rozwojowi umiejętności językowych i przedmiotowych uczących się, ale także sprzyjać rozwojowi ich kompetencji społecznych, kreatywności i autonomii. Projekty stwarzają ponadto bardzo dobre możliwości współdziałania szkoły ze środowiskiem lokalnym – także po stronie sąsiada – oraz zaangażowania rodziców uczniów.
- W celu realizacji programu warto zorganizować salę zajęć tak, by umożliwiała jego wdrożenie. Sala powinna być przestronna z kącikami tematycznymi, gazetkami ściennymi, wyposażona w sprzęt elektroniczny (laptop, ekran i projektor) umożliwiający pracę na zasobach z Internetu.
- Program zakłada kontakt z jak największą liczbą natywnych użytkowników mowy. Z tego względu nauczyciele powinni organizować spotkania z ekspertami, rówieśnikami czy osobami ze środowisk kultury, sportu i nauki. Uczniowie powinni wyjeżdżać na wycieczki do regionu sąsiada, jak i często przyjmować gości z Niemiec w swoich szkołach oraz uczestniczyć w programach europejskich typu *eTwinning*,

umożliwiających uczniom kontakt z rodzimymi użytkownikami języka oraz innymi użytkownikami języka obcego.

- Zgodnie z Podstawą programową (Dz. U. 2017 poz. 356) nauczyciele powinni zachęcać uczniów do pracy własnej z wykorzystaniem różnorodnych źródeł, takich jak filmy, zasoby Internetu, książki, komunikatory i media społecznościowe w odpowiednim zakresie i stosownie do wieku uczniów i z uwzględnieniem specyfiki kształcenia w danej szkole. W szkole powinny być organizowane wydarzenia związane z językami obcymi nowożytnymi, np. konkursy, wystawy, seanse filmowe, spotkania czytelnicze, dni języków obcych, zajęcia teatralne itp.

Kluczowa rola w sukcesie programu nauczania przypada nauczycielom języka niemieckiego. Od ich inwencji twórczej, kompetencji i odpowiedzialności zależy:

- ukształtowanie planu nauczania języka niemieckiego z uwzględnieniem treści dot. kształcenia językowego (rozwoju wszystkich umiejętności komunikacyjnych, słownictwa, gramatyki, kompetencji dyskursywnej, pragmatycznej i socjolingwistycznej – por. tabela w rozdz. 2.1.), kształcenia literackiego i kulturowego w języku niemieckim oraz integracji międzyprzedmiotowej i kształcenia w zakresie języka obcego ukierunkowanego zawodowo,
- wybór materiału językowego niezbędnego do realizacji treści przedmiotowych w języku niemieckim,
- wybór lub tworzenie odpowiednich materiałów dydaktycznych,
- wybór odpowiednich form pracy na lekcji,
- obserwacja i pomiar osiągnięć w zakresie wszystkich umiejętności komunikacyjnych uczniów,
- doskonalenie własnej kompetencji językowej w zakresie języka niemieckiego,
- doskonalenie swojej kompetencji dydaktycznej w zakresie nauczania języka drugiego/obcego oraz problematyki zintegrowanego nauczania językowo-przedmiotowego (CLIL).

3. Cele programu

Nadrzędnym celem programu nauczania języka niemieckiego "od przedszkola do zakończenia edukacji" jest wspieranie rozwoju dwujęzyczności funkcjonalnej uczących się, tj. zdolności posługiwania się zarówno językiem ojczystym, jak i językiem drugim (tu: niemieckim) we wszystkich obszarach życia osobistego i zawodowego. Celem programu

nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym jest rozwój kompetencji językowej w zakresie wszystkich umiejętności komunikacyjnych i we wszystkich dziedzinach użycia języka, a także wspieranie rozwoju umiejętności „użycia języka jako instrumentu myślenia i operacji poznawczych" (Baker, 2011; por. Mohr, 2005, 5: *kognitiv-akademische Sprachkompetenz, Textkompetenz, Diskurskompetenz*) oraz kompetencji interkulturowej w sensie zrozumienia i tolerancji wobec obu kultur. Program realizuje założenie Podstawy programowej (Dz. U. 2017 poz. 356), iż „kształcenie w zakresie języka obcego nowożytnego nie odbywa się w edukacyjnej próżni – powinno ono wspierać i być wspierane przez kształcenie w zakresie pozostałych przedmiotów oraz umiejętności ogólnych". Oznacza to, że cele językowe programu są ściśle skorelowane z celami poznawczymi oraz społecznymi.

Należy podkreślić, że niniejszy program promujący naukę języka sąsiada nie zakłóca nauki drugiego języka obcego, którym w Polsce jest język angielski i dzięki temu umożliwia rozwój realnych wielojęzycznych kompetencji ucznia.

3.1. Cele poznawcze

Cele poznawcze programu są w pełni zgodne z ogólnymi celami kształcenia w szkole ponadpodstawowej (Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej […] kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, […], Dz. U. 2017 poz. 356 oraz Rozp. MEN z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz. U. 2018 poz. 467) oraz ściśle skorelowane z celami nauczania poszczególnych przedmiotów niejęzykowych, definiowanymi jako rozwój kompetencji w danej dziedzinie przedmiotowej (zawodowej). Do najważniejszych ogólnych celów poznawczych programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada w szkołach ponadpodstawowych należy:

- stwarzanie uczniom jak najlepszych możliwości ogólnego rozwoju poznawczego,
- rozwój strategii uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*), w tym także uczenia się języków obcych (*lifelong language learning),*
- stworzenie podstaw rozwoju wszechstronnej wiedzy o sobie, swoim środowisku, regionie, kraju, a także o regionie i kraju sąsiada oraz o świecie dzięki konfrontacji z różnorodnymi źródłami informacji także w języku obcym (niemieckim),
- rozbudzenie zainteresowania nauką języków, a także nauką przedmiotów niejęzykowych dzięki językowi obcemu,

- wspieranie rozwoju najważniejszych umiejętności poznawczych, takich jak umiejętności analizowania, syntezowania, identyfikowania, klasyfikowania, definiowania, wnioskowania, oceny itp., a także rozwoju krytycznego, logicznego i twórczego myślenia oraz umiejętności rozwiązywania problemów.

Szczególne cele poznawcze, realizowane dzięki rozszerzeniu działań językowych w języku obcym na różne przedmioty niejęzykowe, szczególnie w ramach nauczania w oddziałach dwujęzycznych, ale także dzięki realizacji projektów międzyprzedmiotowych (także w ramach kształcenia zawodowego), to przede wszystkim:

- umożliwienie rozwoju wiedzy w zakresie przedmiotów niejęzykowych (w tym zawodowych) odpowiedniej dla danego etapu edukacyjnego (por. rozdz. 4),
- wspieranie rozwoju specyficznych umiejętności fachowych, specyficznej kompetencji metodycznej w dziedzinie danego przedmiotu niejęzykowego (ang. *study skills,* niem. *Methodenkompetenz*, por. Rautenhaus, 2005, 118; Thürmann, 2005, 85; Otten i Wildhage, 2003, 38; Wildhage, 2003, 95; por. też rozdz. 4).

Realizacja tych celów poznawczych wymaga oczywiście także rozwoju umiejętności językowych:

> *„Verstehen und Aneignen von Sachverhalten ist gebunden an die Entschlüsselung der sprachlichen Form. Und umgekehrt. Auseinandersetzung mit Sachverhalten und produktive Bezugnahme erfordert (...) die zunehmende Beherrschung des lexikogrammatischen Systems“* (Vollmer, 2005, 60).

3.2. Cele językowe

Cele językowe zajmują w programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada z oczywistych względów szczególnie ważne miejsce. Program w swoich założeniach intensyfikuje naukę języka i rozszerza możliwości jego zastosowania. Najważniejszym celem programu jest dążenie do rozwoju kompetencji komunikacyjnej uczniów na poziomie dwujęzyczności funkcjonalnej, tzn. zdolności posługiwania się zarówno językiem ojczystym, jak i językiem obcym (niemieckim) w życiu prywatnym i zawodowym, na poziomie określanym w literaturze przedmiotu jako CALP – *Cognitive/Academic Language Proficiency* (w przeciwieństwie do BISC – *Basic Interpersonal Communication Skills*, tu: Baker, 2011). Dalszym generalnym celem programu jest stworzenie sytuacji korzystnej z punktu widzenia nabywania kolejnych języków obcych w myśl zaleceń Komisji Europejskiej, które zakładają, iż każdy obywatel Unii Europejskiej powinien znać co najmniej trzy języki: swój język ojczysty oraz dwa inne języki europejskie (*Promoting language learning...*, 2004).

Cele językowe programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym to zatem przede wszystkim:

- rozwój kompetencji komunikacyjnej uczniów w zakresie wszystkich sprawności języka obcego, w tym (por. tabela w rozdz. 2.1.):
- rozwój kompetencji leksykalnej, gramatycznej, semantycznej, fonetyczno-fonologicznej i ortograficznej,
- rozwój kompetencji dyskursywnej obejmującej umiejętności rozumienia dyskursu oraz jego produkcji (umiejętność opisywania, wyjaśniania, wnioskowania i referowania itd.),
- rozwój kompetencji pragmatycznej w sensie umiejętności używania wyrażeń językowych odpowiednio do sytuacji komunikacyjnej,
- rozwój kompetencji socjolingwistycznej w sensie umiejętności użycia wypowiedzi językowych zgodnie z normami społecznymi (kulturowymi),
- wspieranie rozwoju zainteresowań czytelniczych uczniów dot. języka niemieckiego oraz wyposażenie w kompetencje czytelnicze potrzebne do krytycznego odbioru utworów literackich i innych tekstów kultury w języku niemieckim,
- rozwój umiejętności używania przez uczących się języka obcego (niemieckiego) jako instrumentu poznania, zdobywania wiedzy oraz pracy na lekcjach wybranych przedmiotów niejęzykowych (w oddziałach dwujęzycznych) i podczas realizacji projektów międzyprzedmiotowych,
- rozwój kompetencji języka obcego na poziomie pozwalającym na aktywne uczestniczenie w lekcjach przedmiotów niejęzykowych (w oddziałach dwujęzycznych) oraz w projektach międzyprzedmiotowych prowadzonych w tym języku, w tym praca nad słownictwem potrzebnym w pracy z danymi tekstami źródłowymi i strukturami językowymi potrzebnymi do pracy na lekcji (*source vocabulary* oraz *working vocabulary*, por. Rautenhaus, 2005, 115; 120; Thürmann, 2005, 82 i n.),
- rozwój kompetencji językowej umożliwiającej korzystanie z współczesnych technologii informacyjnych,
- rozwój umiejętności językowych umożliwiających podjęcie dalszej edukacji oraz sprawne funkcjonowanie na rynku pracy,

- rozwój kompetencji interkulturowej poprzez rozszerzenie i zmianę perspektywy oglądu rzeczywistości, kontrastywną analizę różnych punktów widzenia oraz wymianę poglądów,
- rozwój świadomości językowej (*language awareness*) i umiejętności metajęzykowych (por. Vollmer, 2005, 57),
- rozwój strategii uczenia się języka obcego, monitorowania własnego rozwoju językowego i twórczego wykorzystania języka obcego jako narzędzia własnego rozwoju ogólnego i językowego.

3.3. Cele społeczne

Cele społeczne nauczania dwujęzycznego są ściśle związane z celami poznawczymi i językowymi. W programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada szczególną wagę przywiązuje się do traktowania języka niemieckiego nie tylko jako „środka komunikacji", lecz jako języka partnera komunikacyjnego, pomagającego uwzględnić i zrozumieć jego punkt widzenia, jego historię, kulturę i specyfikę. Poza tym wśród celów społecznych, zajmujących ważne miejsce w programie na III etapie edukacyjnym, wymienić należy:

- kształtowanie osobowości i tożsamości uczniów,
- wspieranie rozwoju samodzielności i autonomii uczących się,
- kształtowanie postaw szacunku i tolerancji dla innych kultur, odmiennych tradycji, systemów wartości i obyczajów, w tym szczególnie dla kultury sąsiada,
- kształtowanie postaw wzajemnego zrozumienia i otwartości wobec poglądów innych ludzi,
- rozwój umiejętności współpracy w grupie, w tym doceniania wkładu pracy kolegów i koleżanek, np. w ramach pracy projektowej,
- rozwój postawy dialogu i wspólnego rozwiązywania problemów,
- rozwój umiejętności oceny mocnych i słabych stron własnych oraz innych osób (kolegów i koleżanek),
- przygotowanie uczących się do podjęcia dalszej edukacji oraz sprawnego funkcjonowania na rynku pracy, także dzięki umiejętnościom językowym,
- umożliwienie uczniom odnalezienia swojego miejsca w społeczeństwie wielokulturowym.

4. Treści nauczania

W programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym treści nauczania można podzielić na trzy obszary:

- Kształcenie językowe: rozwój umiejętności komunikacyjnych i wiedza o języku,
- Kształcenie literackie i kulturowe,
- Integracja międzyprzedmiotowa i kształcenie w zakresie języka obcego ukierunkowanego zawodowo.

4.1. Kształcenie językowe: rozwój umiejętności komunikacyjnych i wiedza o języku

Program nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym zakłada celowy i ustrukturalizowany rozwój wszystkich umiejętności językowych uczących się, w tym: kompetencji leksykalnej (rozszerzanie i bogacenie słownictwa), kompetencji gramatycznej (dbanie o coraz większą poprawność językową i ugruntowanie wiedzy o regułach gramatycznych), kompetencji ortoepicznej i ortograficznej (doskonalenie umiejętności prawidłowego odczytywania znaków pisma i poprawnego pisania), kompetencji dyskursywnej (doskonalenie umiejętności rozumienia i tworzenia poprawnych, spójnych i adekwatnych komunikacyjnie wypowiedzi językowych), kompetencji pragmatycznej (interakcyjnej) oraz socjolingwistycznej (wiedzy kulturowej o uwarunkowaniach komunikacji językowej).

Treści nauczania w zakresie kształcenia językowego są zbieżne z treściami nauczania w tradycyjnych programach nauczania języka niemieckiego jako obcego i uzależnione od wyboru podręcznika lub/i innego materiału dydaktycznego, dokonanego przez nauczyciela. Treści te powinny być jednakże ściśle skorelowane z treściami nauczania w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego oraz w zakresie integracji międzyprzedmiotowej.

4.2. Kształcenie literackie i kulturowe

W programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada dużą wagę przykładamy do kształcenia literackiego i interkulturowego, które w teorii nauczania języków obcych są doceniane (Turkowska, 2006; Iluk, 2015), jednakże w praktyce zbyt często ograniczane do czytania krótkich i bardzo uproszczonych, nieautentycznych tekstów w podręcznikach.

Lista funkcji, jakie spełniają teksty literackie na lekcji języka obcego, jest bardzo długa. Teksty literackie są formą komunikacji pomiędzy ludźmi, wychowują do empatycznych, a

niekiedy nawet altruistycznych postaw, rozwijają kreatywne myślenie (w tym potencjał antycypacyjny), poprawiają koncentrację i motywację do nauki języka. W zakresie rozwoju językowego teksty literackie umożliwiają rozwijanie wszystkich sprawności językowych oraz podsystemów języka: leksyki, gramatyki i fonetyki. Podkreślić jednakże należy, że celem pracy z książkami czy fragmentami książek nie jest uciążliwe opanowanie dużej ilości słownictwa, czy struktur gramatycznych poprzez intensywne, nużące ćwiczenia. Program stawia raczej na pobudzenie sfery afektywnej ucznia poprzez kontakt z dziełami literackimi. W nauczaniu poprzez pobudzanie przeżyć uczniów chodzi o to, by cel kształcenia stał się dla obu stron wartością, którą nie tylko trzeba, ale i warto osiągnąć. Celem kształcenia nie powinno być tylko poznanie świata, ale pragnienie, by uczeń ten świat w określony sposób widział, oceniał i nade wszystko w nim działał. Jako trzeci argument pobudzania świata emocji uczniów należy wskazać na fakt, że zachodzi określony związek między emocją a efektywnością działań człowieka (Zaczyński, 1990).

Praca z tekstami literackimi może polegać na:

- stopniowym przeczytaniu całej książki w języku niemieckim,
- przeczytaniu tylko fragmentów książki w języku niemieckim,
- przeczytaniu fragmentów książki po niemiecku i dalszych części po polsku.

O intensywności pracy z tekstem decyduje nauczyciel. Podobnie jak na II etapie edukacyjnym, także na III etapie proponujemy technikę czytania na głos tekstów przez nauczyciela, jak i przez uczniów. Takie czytanie nie tylko wspiera rozwój umiejętności rozumienia u słuchających, ale także może okazać się cenne dla czytających z tego względu, iż umożliwia przyzwyczajanie się do brzmienia własnych wypowiedzi w języku obcym i może ułatwić pokonywanie lęku językowego. Zachęcamy także do stosowania rekwizytów ułatwiających kontekstualizację języka oraz używania bogatej mowy ciała i środków prozodycznych (intonacja, akcentowanie, ton głosu), gdyż wszystkie te środki są dla uczniów dużym wsparciem w procesie rozumienia treści książki. Na etapie nauczania języka w klasach ponadpodstawowych proponujemy następujące techniki pracy z książką:

- narysowanie okładki i/lub innych ilustracji do książki,
- przygotowanie wystawy na temat książki,
- odgrywanie pantomimy do wydarzeń z książki

- i inne techniki dramy, np. rzeźba, żywy obraz (stopklatka), rysunek, makieta, mapa[1],
- zaprojektowanie plakatu do książki,
- wykonanie kolażu do książki,
- przedstawienie akcji w formie graficznej np. diagramu,
- przedstawienie akcji w formie komiksu,
- rysowanie i opisywanie cech najważniejszych bohaterów,
- opisanie akcji książki, czy jej fragmentu,
- dopisanie uprzednich lub/i dalszych wydarzeń,
- wcielanie się w bohaterów i odgrywanie ról (symulacje dramowe, por. wyżej),
- przygotowanie przedstawień teatralnych na podstawie książki,
- napisanie streszczenia książki z perspektywy mniej ważnych postaci, czy nawet przedmiotów,
- napisanie wiersza, rymowanki czy krótkiej piosenki,
- wyjaśnienie motywów działania jakiegoś bohatera/bohaterki,
- napisanie zagadki do książki,
- napisanie fragmentu z pamiętnika z perspektywy bohatera/bohaterki,
- napisanie listu do bohaterki/bohatera, albo do jakiejś wymyślonej osoby, która mogłaby być związana z postaciami z książki,
- przygotowanie wypowiedzi na temat: czy/jak przeczytana książka odnosi się do twojego życia?
- wymyślenie tytułów części rozdziału czy jakiejś części książki i uzasadnienie, dlaczego właśnie takie,
- napisanie artykułu do gazety na temat książki,
- napisanie rapu odnoszącego się do postaci czy wydarzeń z książki,
- napisanie recenzji książki,
- przygotowanie ustnej prezentacji książki do audycji: „Die besten Sieben” https://www.deutschlandfunk.de/buecher-fuer-junge-leser.1201.de.html
- poznanie i opisanie dalszych dzieł autora,

[1] Więcej na temat możliwości zastosowania dramy w nauczaniu języka obcego / drugiego w: Olpińska-Szkiełko, 2013, rozdz. 4.2.

- zanalizowanie wydarzeń czy postaci historycznych wspomnianych czy opisanych w książce, np. podział Berlina przez Stalina i Churchilla w książce Thomasa Brussiga: *Am kürzeren Ende der Sonnenallee*,
- spisanie pytań do autora / autorki książki i wysłanie ich mailem,
- napisanie scenariusza / fragmentu scenariusza do filmu na podstawie książki,
- kolektywne rozwiązywanie książkowych zagadek: jeden uczeń opisuje książkę, a pozostali próbują dopasować opis do konkretnego egzemplarza - książki przyniesionej z domu i umieszczonej w środku koła,
- przygotowanie targów książki wraz z zaprezentowaniem najlepszych książek, które przeczytałam/em.

Nauczyciel powinien sam decydować, czy powyższe techniki stosowane być powinny w pracy indywidualnej, pracy w parach, czy jako praca kolektywna grup.

Niezwykle ważną funkcją tekstów literackich jest rozwijanie kompetencji interkulturowej, która szczególnie w odniesieniu do grupy docelowej niniejszego programu – uczniów mieszkających w rejonach nadgranicznych, stanowi nieodzowną umiejętność w kontaktach z sąsiadami. Celem wprowadzania treści interkulturowych jest nie tylko rozwijanie wiedzy i wypracowanie pozytywnych postaw wobec sąsiada, ale także wywołanie refleksji na temat własnej kultury (Janachowska-Budych, 2011). Na końcu programu w bibliografii znajduje się lista współczesnych ciekawych książek, które w większości napisane zostały przez autorów niemieckich oraz autorów o niemieckich korzeniach. W celu rozwijania treści interkulturowych opracowane zostały także konspekty lekcji oraz prezentacje multimedialne dostępne na platformie projektu. Poniżej przedstawiamy przykładowy konspekt lekcji opracowany na postawie autentycznej książki i materiałów dostępnych na YouTube.

Stundenentwurf zum Thema:

Die Lebensgeschichte von Jennifer Teege

Lehrmaterialien:

- ✓ Das Buch von Jennifer Teege: *Amon. Mein Großvater hätte mich erschossen.*
- ✓ Das Interview mit Jennifer Teege auf Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=r2hzqo9FQRg

Globale Ziele des Unterrichts:

- die Förderung der Motivation, Deutsch zu lernen,
- den Schülern zu zeigen, dass man relativ früh Reportagen und Interviews anschauen kann,
- das Gesehene und Gehörte reflektieren zu können,
- die Anregung zum Lesen von Büchern,
- das Interesse an einer sehr interessanten Lebensgeschichte zu wecken,
- schwierige Fragen, die das Leben der Schüler betreffen, anzugehen.

Sprachliche Ziele:

- die Bezeichnungen für Menschen mit dunkler Hautfarbe kennenzulernen und entscheiden zu können, welche politisch korrekt sind,
- die Geschichte der Protagonistin nacherzählen zu können,
- die eigene Familie beschreiben zu können.

Einführung in den Unterricht

Schritt 1

L[2] zeigt das Bild[3] von Jennifer Teege und fragt:

- *Wer ist das?*
- *Was ist sie von Beruf?*
- *Wie lebt sie?*
- *Wo lebt sie?*
- *Wo könntest du sie treffen?*

Lasst eurer Fantasie freien Lauf.

L. sammelt die Antworten der Schüler im Plenum.

[2] L = nauczyciel
[3] źródło: https://www.workman.com/speakers-bureau/jennifer-teege

Schritt 2

L. stellt die Frage:

- *Welche Bezeichnungen gibt es für Frauen mit einer dunklen Hautfarbe?*

L. sammelt die Antworten an der Tafel und ergänzt die Antworten der Schüler.

- eine Schwarze,
- eine Negerin,
- eine Afrikanerin,
- eine Afrikanerin z.B. aus Marokko, aus dem Kongo, aus dem Libanon, aus dem Jemen, aus dem Iran, aus dem Irak, aus dem Senegal, aus dem Sudan
- eine Frau mit nigerianischem Hintergrund,
- eine Frau mit afrikanischem Hintergrund,
- eine Hottentottin,
- eine Afroamerikanerin
- eine Afrodeutsche
- die Staatsbürgerin aus Nigeria

Schritt 3

L. stellt die Frage:

Welche Bezeichnungen sind politisch korrekt und welche nicht? Bildet eine Reihenfolge: von politisch nicht korrekten Bezeichnungen bis zu politisch korrekten Bezeichnungen.

- eine Schwarze,
- eine Negerin,

- eine Afrikanerin
- eine Afrikanerin aus Marokko (aus dem Kongo, aus dem Libanon, aus dem Jemen, aus dem Iran, aus dem Irak, aus dem Senegal, aus dem Sudan)
- eine Frau mit nigerianischem Hintergrund,
- eine Frau mit afrikanischem Hintergrund,
- eine Hottentottin,
- eine Afroamerikanerin,
- eine Afrodeutsche,
- die Staatsbürgerin aus Nigeria

Einführung des neuen Lehrstoffs

Schritt 4

L. sagt: Schaut euch den Videoausschnitt an und beantwortet die Fragen:

- *Wo befand sich die Frau/ die Protagonistin?*
- *Was machte sie dort?* **Film 1:38 – 1.53**

Falls nötig, schauen sich die Schüler den Videoausschnitt mehrmals an.

Schritt 5

L. sagt:

- *Die Protagonistin blättert das Buch durch und …? Was passiert dann?* (Lehrer zeigt durch Gestik das Durchblättern eines Buches)
- *Hören wir uns das Interview weiter an!* **2:28 – 4.07 Minuten** *Sammeln wir alle Informationen, die ihr verstanden habt.*

Falls nötig, schauen sich die Schüler den Videoausschnitt mehrmals an.

Schritt 6

Beantwortet die Fragen:

- *Warum hat die Protagonistin die Geschichte ihrer Familie nicht in Details gekannt?* Film **2.09 – 2.28.**

Falls nötig, schauen sich die Schüler den Videoausschnitt mehrmals an .

- *Was erfährt Jennifer Teege von ihrer Familie?*

Buchausschnitte S. 9-11.

Vertiefung des Lehrmaterials

Schritt 7

Schüler beantworten die Frage nach dem Anschauen des **Videoausschnitts (21: 54 - 22:58)**.

- *Warum hat Jennifer Teege das Buch geschrieben?*

Falls nötig, schauen sich die Schüler den Videoausschnitt mehrmals an.

Schritt 8

Schüler beantworten die Frage:

- *Sollen die Enkelkinder ihre Großelternnach dem Krieg fragen? Ja? Nein? Was sagt die Autorin?* **Buch S. 23, 27-28**

Schritt 9

L. stellt die Frage:

- *Was sagt die Autorin zu folgender Frage: wie ist es als Kind mit einer dunklen Hautfarbe in Europa aufzuwachsen?* **Buch S. 23**

Kontextualisierung

Schritt 10

- Schüler übertragen das Gehörte/Gelesene auf ihre eigene Situation. Sie beantworten die Fragen.
- *Wie groß ist deine Familie?*
- *Hast du noch beide Großelternteile?*
- *Kennst du die Geschichte Deiner Familie gut?*
- *Kannst du etwas über Deine Familie sagen?*
- *Ist die Familie wichtig für Dich?*
- *Kannst du/könntest du ohne deine Familie leben?*
- *Beschreibe deine Eltern und deine Geschwister!*
- *Kannst du eine interessante Geschichte über deine Familie erzählen?*

Hausaufgaben

1.Beschreibe die Geschichte von Jennifer Teege. Benutze dabei sowohl die Wortschatzliste von unten als auch die Unterrichtsmaterialien.

Wortschatzliste

bei Adoptiveltern groß werden,
die leibliche Familie – die biologische Familie - Adoptivfamilie
ein (das) Familiengeheimnis entdecken,
das Konzentrationslager,
der Massenmörder, Kriegsverbrecher, Kommandant

2. Schreibe eine kurze Lebensgeschichte deiner Familie.

3. Die mündliche Aufgabe: *Erzähle die Lebensgeschichte von Jennifer Teege.*

4.3. Integracja międzyprzedmiotowa i w zakresie języka obcego ukierunkowanego zawodowo

Zgodnie z Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej […] kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, […] (Dz. U. 2017 poz. 356) oraz Rozp. MEN z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz. U. 2018 poz. 467) w szkołach ponadpodstawowych, realizowane są m.in. następujące przedmioty[4]:

- w czteroletnim liceum i pięcioletnim technikum: język obcy nowożytny; drugi język obcy nowożytny; filozofia; łacina i kultura antyczna; muzyka; historia muzyki; plastyka; historia sztuki; historia; wiedza o społeczeństwie; geografia; biologia; chemia; fizyka; podstawy przedsiębiorczości; matematyka; edukacja dla bezpieczeństwa; wychowanie do życia w rodzinie; etyka oraz przedmioty zawodowe (w technikum).
- w trzyletniej szkole branżowej I stopnia: język obcy nowożytny; historia; wiedza o społeczeństwie; geografia; biologia; chemia; fizyka; podstawy przedsiębiorczości; matematyka; edukacja dla bezpieczeństwa; wychowanie do życia w rodzinie; etyka oraz przedmioty zawodowe.
- w dwuletniej szkole branżowej II stopnia: język obcy nowożytny; wiedza o społeczeństwie; matematyka oraz przedmioty zawodowe.

Nauka języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym jest realizowana w formie odrębnego przedmiotu (język obcy nowożytny; drugi język obcy nowożytny). Niemniej jednak program nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada promuje daleko

[4] W programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada wymienione zostały tylko te przedmioty, dla których proponujemy tematy integrujące zajęcia językowe i niejęzykowe; wszystkie przedmioty realizowane w poszczególnych szkołach ponadpodstawowych wymienione są w odnośnych rozporządzeniach (zob. też Rozp. MEN z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019 poz. 639).

idącą integrację rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie języka niemieckiego, także języka niemieckiego ukierunkowanego zawodowo, z wiedzą i umiejętnościami niejęzykowymi. Integracja ta może mieć miejsce w ramach nauczania dwujęzycznego wybranych przedmiotów niejęzykowych w liceum i technikum. Poza programami dwujęzycznymi integracja ta musi odbywać się na zasadach bliskiej współpracy nauczycieli języka niemieckiego i nauczycieli innych przedmiotów, np. podczas realizacji wspólnych projektów lub innych form współpracy dostępnych w danej szkole.

Poniżej (Tabele 1-12) podajemy przykładowe treści, tematy i zadania wraz z propozycjami materiałów językowych w podziale na poszczególne przedmioty niejęzykowe. Tematy te mogą być realizowane w postaci projektów (por. rozdz. 2.3.), w dowolnej klasie danej szkoły, stanowiąc okazję do utrwalenia, uzupełnienia lub rozszerzenia wiedzy i umiejętności w zakresie danego przedmiotu niejęzykowego (także danego przedmiotu zawodowego).

- **Filozofia, język łaciński i kultura antyczna, muzyka, historia muzyki, plastyka, historia sztuki** (przedmioty realizowane w liceum ogólnokształcącym i technikum): przedmioty tej grupy stanowią ważny element całościowego wychowania uczniów i ich kształcenia humanistycznego, medialnego i artystycznego. Kształtują one postawy szacunku dla ogólnoludzkiego i narodowego dziedzictwa kulturowego i kompetencje społeczne. Treści kształcenia tych przedmiotów stanowią kontynuację i pogłębienie zagadnień i tematów, które były wprowadzane w szkole podstawowej. Są one skorelowane z zagadnieniami poruszanymi na wielu przedmiotach szkolnych i powinny być rozpatrywane w szerokim kontekście kultury, języka, literatury, sztuki, architektury i nauki. Ich wspólnym mianownikiem są cele nauczania: kształtowanie humanistycznej wrażliwości uczniów, rozwijanie ich wrażliwości estetycznej (np. związanej z percepcją muzyki oraz poprzez kontakt z dziełami sztuki), zapoznanie się z jednym z najważniejszych źródeł europejskiej kultury i tożsamości (historią, filozofią, kulturą i sztuką starożytnej Grecji i Rzymu) oraz zwrócenie uwagi na ponadczasowe, uniwersalne problemy i zagadnienia. Celem nauczania jest zarówno rozwój wiedzy deklaratywnej (faktograficznej), tj. szeroko pojętych wiadomości w zakresie tych przedmiotów, jak i wiedzy proceduralnej, tj. szeroko pojętych umiejętności praktycznych, np. umiejętności formułowania samodzielnych sądów, opinii i ocen w oparciu o własne kryteria artystyczne i artystyczno-muzyczne. Przykładowe tematy i projekty w języku niemieckim, dzięki którym osiągane są cele edukacyjne Podstawy programowej - zob. Tabela 1.

- **Historia** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Podobnie jak na II etapie edukacyjnym treści nauczania historii obejmują zagadnienia od poznania przeszłości ‘małej ojczyzny’, przez losy kraju, jego najbliższych sąsiadów, aż po dzieje powszechne. W szkole podstawowej uczeń poznawał jednak przede wszystkim dzieje ojczyste. W Podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych (Rozp. MEN z dnia 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018 poz. 467) „historia państwa i narodu została znacznie mocniej wpisana w historię powszechną”. Z tego względu znacznie rozszerza się zakres tematów i zagadnień, które mogą z powodzeniem być omawiane z udziałem języka obcego (niemieckiego). Ważnym elementem nauczania historii na III etapie edukacyjnym jest zarówno rozwój wiedzy historycznej (wiedzy o faktach historycznych), jak i umiejętności fachowych w dziedzinie historii (Wildhage, 2003, 79, por. też Lamsfuss-Schenk, 2104). Stanowią one część specyficznej dla każdej dziedziny przedmiotowej kompetencji metodycznej, definiowanej jako „*Fähigkeit zur Informations- und Datenerhebung, zur Datenauswertung und zur Schwachstellenanalyse*“ (Biederstädt i Haupt, 2003, 59), czyli zdolność wykonywania działań poznawczych, dzięki którym gromadzona, rozszerzana i zmieniana jest wiedza – takich jak: definiowanie, wyjaśnianie, wnioskowanie, ocenianie, analiza szczegółowa, uzasadnianie zajmowanego stanowiska itd. (por. Vollmer, 2005, 59). Do specyficznych umiejętności fachowych w dziedzinie historii należą przede wszystkim umiejętności rekonstruowania wiedzy historycznej na podstawie tekstów źródłowych oraz umiejętność identyfikacji perspektywy historycznej, która jest inna z punktu widzenia różnych grup: rodziny, społeczności lokalnej, grupy społecznej, etnicznej, czy całego narodu, i rozpatrywania faktów historycznych z różnych punktów widzenia. Dzięki włączeniu do nauczania historii tekstów źródłowych w języku niemieckim perspektywa historyczna uczących się ulega rozszerzeniu, są oni w stanie przyjąć i zrozumieć inną perspektywę niż swoja własna, a przez to w najwyższym stopniu wspierany jest rozwój umiejętności tzw. “zrozumienia inności” (*Fremdverstehen* – por. Rautenhaus, 2005, 111 i n.; Lamsfuss-Schenk, 2014) i realizowany jest jeden z najważniejszych celów społecznych programu. Bardzo ważnym celem edukacyjnym jest również kształtowanie krytycznego spojrzenia na historię i tożsamość historyczną: „*kritischer Umgang mit Geschichtsbewusstsein und historischer Identität*” (Wildhage, 2003, 79) i zrozumienie, iż historia jest tylko „konstruktem przeszłości dokonanym z punktu widzenia teraźniejszości” – „*Konstruktion von Vergangenheit durch die Gegenwart*” (tamże). Do kompetencji metodycznej w zakresie historii należy również

umiejętność pracy z ważnymi z punktu widzenia danej dziedziny środkami: np. mapami, statystykami, tabelami, schematami, diagramami, obrazami, przedmiotami, różnymi rodzajami tekstów źródłowych, a także kompetencje medialne. Zajęcia o tematyce historycznej realizowane w języku niemieckim, szczególnie w formie projektów, sprzyjają rozwojowi wszystkich tych umiejętności. Szczególnie dobrze do realizacji przy użyciu języka niemieckiego "nadają" się tematy dot. wspólnego dziedzictwa, wspólnych korzeni cywilizacji, sąsiedztwa i współpracy (por. Tabela 2), ale także tematy "trudne" i wymagające dużej wrażliwości (przykłady takich tematów w Tabeli 2 oznaczone są *). Przy realizacji tych tematów w języku niemieckim należy pamiętać, iż dla zrozumienia historii potrzebna jest nie tylko wiedza dot. terminologii historycznej, tzn. wiedza, jak dane pojęcie jest określane w języku polskim i niemieckim, ale także, co ono oznacza w danym kontekście historycznym. Wiedza ta, wsparta samodzielną refleksją uczących się, może prowadzić do przełamywania stereotypów i rozwoju kompetencji interkulturowej.

- **Wiedza o społeczeństwie** (przedmiot realizowany we wszystkich typach szkół ponadpodstawowych): Nadrzędnym celem kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie jest kształtowanie postaw obywatelskich i prowspólnotowych uczniów w oparciu o wiedzę przedmiotową i specyficzne umiejętności fachowe, takie jak umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych, umiejętności krytycznego odbioru informacji pochodzącej z różnych źródeł, krytycznego myślenia i własnej oceny zjawisk i procesów społecznych. Jest to przedmiot interdyscyplinarny, korzystający z dorobku nauk społecznych, m.in. socjologii, prawa, czy politologii, oraz nauk humanistycznych. Z założenia stanowi kontynuację nauczania tego przedmiotu w szkole podstawowej, a także bazuje na wiedzy i umiejętnościach z zakresu innych przedmiotów szkolnych, m.in. języka polskiego, historii i geografii. Jego tematyka jest również związana z treściami innych przedmiotów, takich jak podstawy przedsiębiorczości i edukacja dla bezpieczeństwa. Zarówno cele, jak i treści przedmiotowe oraz umiejętności uczących się mogą być realizowane i rozwijane w oparciu o materiały w języku niemieckim. Doskonałą okazję do integracji treści przedmiotowych i językowych stanowią szczególnie następujące zagadnienia tematyczne: społeczeństwo obywatelskie, demokratyczny system polityczny (na tle innych modeli sprawowania władzy), prawa człowieka, współpraca międzynarodowa (Unia Europejska, organizacje światowe), różnorodność kulturowa i etniczna. Przykładowe tematy i projekty, dzięki którym osiągane są cele edukacyjne Podstawy programowej, do realizacji w języku niemieckim – zob. Tabela 3.

- **Biologia, chemia, fizyka** (przedmioty realizowane w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Nauki przyrodnicze są ściśle związane z codzienną aktywnością człowieka i stanowią podstawę zrozumienia przez niego otaczającego go świata. Z tego względu stanowią bardzo istotny element kształcenia ogólnego. Poznawanie świata odbywa się zarówno poprzez gromadzenie i przetwarzanie specjalistycznej wiedzy (przedmiotowej), jak poprzez obserwację, badanie, doświadczanie i komunikowanie się z innymi. Umiejętności obserwacji obiektów, zjawisk i procesów, stawianie hipotez, ich eksperymentalne sprawdzanie i weryfikacja oraz wyciąganie wniosków i opracowanie modeli stanowią najważniejsze składniki kompetencji metodycznej w dziedzinie nauk przyrodniczych (por. Richter i Zimmermann, 2003, 123). Wiedza i umiejętności w dziedzinie biologii, chemii i fizyki poprzez język obcy (niemiecki) mogą być rozwijane najpełniej w programach nauczania dwujęzycznego (w klasach dwujęzycznych). Jednak także w klasach nierealizujących nauczania dwujęzycznego możliwa jest integracja edukacji językowej i niejęzykowej. Zakres treści nauczania nauk przyrodniczych „stwarza bowiem wiele możliwości pracy metodą projektu edukacyjnego (szczególnie o charakterze badawczym), metodą eksperymentu lub innymi metodami pobudzającymi aktywność poznawczą uczniów" (Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018 poz. 467). Projekty te mogą być realizowane z udziałem języka niemieckiego, dzięki czemu uczący się będą mieli okazję rozwijania umiejętności pozyskiwania, przetwarzania i weryfikacji poprawności informacji z różnych źródeł i na różne sposoby. Praca metoda projektu z włączeniem języka niemieckiego może nauczyć uczniów twórczego i krytycznego myślenia oraz pomóc w kształtowaniu postawy odkrywcy i badacza. Przykładowe tematy w dziedzinie biologii, chemii i fizyki, zgromadzone w Tabelach 4, 6 i 7, mają taki właśnie charakter – służący nie tylko rozszerzeniu wiedzy w danej dziedzinie przedmiotowej, ale także rozwojowi specyficznych kompetencji metodycznych.
- **Geografia** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Zgodnie z Podstawą programową określoną dla szkoły branżowej I stopnia w Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. (Dz. U. 2017 poz. 356), zaś dla liceum ogólnokształcącego i technikum – w Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r. (Dz. U. 2018 poz. 467) „głównym celem geografii jako przedmiotu szkolnego jest poznawanie własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane na zasadach wzajemnych uwarunkowań i zależności". Nauczanie geografii jest ukierunkowane na

rozwijanie wiedzy specjalistycznej (przedmiotowej) uczących się, m.in. wspieranie rozumienia owych „powiązań i zależności w środowisku geograficznym, zarówno przyrodniczym i społeczno-gospodarczym, jak i we wzajemnych relacjach człowiek – przyroda", a także „wiedzy przydatnej w życiu codziennym". Nauczanie geografii ma również sprzyjać „kształtowaniu szeregu umiejętności oraz pozytywnych postaw ucznia w odniesieniu do własnego kraju i środowiska". Do umiejętności składających się na kompetencję metodyczną w dziedzinie geografii należą m.in.: umiejętność prowadzenia obserwacji i pomiarów w terenie, analizowania oraz przetwarzania pozyskanych danych i formułowania wniosków na ich podstawie; korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej, a także myślenia krytycznego i twórczego, formułowania hipotez, ich weryfikowania oraz rozwiązywania problemów praktycznych występujących w środowisku geograficznym. Natomiast postawy, jakie powinno kształtować nauczanie geografii u uczących się to przede wszystkim: rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwrażliwianie na wartość i znaczenie cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych, należących do dziedzictwa lokalnego, regionalnego, narodowego, ponadnarodowego, postawy solidarności społecznej, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i grup etnicznych oraz dociekliwości poznawczej, ukierunkowanej na poszukiwanie prawdy, dobra i piękna (por. Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018 poz. 467). Nauczanie geografii w szkołach ponadpodstawowych zakłada „wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych" (tamże). Mogą one być z powodzeniem uzupełnione o źródła w języku niemieckim. Podobnie jak w przypadku nauk przyrodniczych, tak i w przypadku geografii zgromadzone w Tabeli 5 przykładowe materiały, przykładowe zadania i projekty mają służyć zarówno rozszerzaniu wiedzy przedmiotowej uczących się, jak i rozwijaniu ich kompetencji metodycznych.

- **Matematyka** (przedmiot realizowany we wszystkich typach szkół ponadpodstawowych): Podobnie jak na I i II etapie edukacyjnym, tak i we wszystkich typach szkół ponadpodstawowych, treści nauczania w zakresie matematyki można realizować z powodzeniem także w języku niemieckim. Integracji edukacji matematycznej i językowej służą materiały dodatkowe materiały i zadania w języku niemieckim, uzupełniające wiedzę i rozwijające umiejętności matematyczne i językowe uczących się. Przykładowe

tematy, materiały dydaktyczne i projekty, dzięki którym osiągane są cele edukacji matematycznej – zob. Tabela 8.

- **Edukacja dla bezpieczeństwa** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Zgodnie z Podstawą programową (Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018, poz. 467) „przedmiot przygotowuje uczniów teoretycznie i praktycznie do właściwego zachowania oraz odpowiednich reakcji w sytuacjach trudnych i kryzysowych, stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia. Przedmiot obejmuje różnorodne treści kształcenia: z zakresu bezpieczeństwa państwa oraz treści dotyczące organizacji działań ratowniczych, edukacji zdrowotnej i pierwszej pomocy. Niezwykle ważne jest, ażeby kłaść szczególny nacisk na kształcenie umiejętności praktycznych, powtarzanych możliwie często, szczególnie przy nauce pierwszej pomocy. Wyrabianie w ten sposób u uczniów odpowiednich nawyków ma istotne znaczenie w wykorzystywaniu przez nich zdobytych umiejętności w warunkach realnego zagrożenia, kiedy to naturalnie występujący wysoki poziom stresu utrudnia prowadzenie akcji ratunkowej". Do realizacji w języku niemieckim, także w sposób praktyczny, dobrze nadają się tematy związane z edukacją zdrowotną, zachowaniami w sytuacjach zagrożenia, takimi jak katastrofy naturalne, oraz doskonaleniem umiejętności w zakresie pierwszej pomocy. Przykładowe tematy i projekty - zob. Tabela 9.
- **Podstawy przedsiębiorczości** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Nadrzędnym celem realizacji przedmiotu jest „przygotowanie [uczących się] do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym" (Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r., Dz. U. 2017 poz. 356), lub inaczej: „kształtowanie aktywnych uczestników gospodarki rynkowej" (Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018, poz. 467). Zajęcia tego przedmiotu powinny zatem wyposażyć uczących się zarówno odpowiedni ku temu zasób wiedzy specjalistycznej („z zakresu ekonomii, zarządzania i finansów, wzbogaconej elementami geografii społeczno-ekonomicznej, politologii, socjologii, psychologii oraz prawa", tamże), jak i wspierać rozwój odpowiednich umiejętności i postaw uczących się. Do najważniejszych z nich należą: postawy przedsiębiorcze i umiejętności elastycznego zachowania na rynku pracy i zarządzania, umiejętności pracy w zespole i skutecznego komunikowania się, umiejętność analizy i oceny mocnych i słabych stron własnej osobowości, a także umiejętność wyszukiwania, analizowania i weryfikacji informacji pochodzących z różnych źródeł. Lekcje podstaw przedsiębiorczości kształtują u uczniów postawy „szacunku do wartości będących fundamentem gospodarki rynkowej i społecznie

odpowiedzialnego biznesu, a także postaw etycznych w życiu zawodowym i społecznym", „wspierają uczniów w samorozwoju oraz chęci inwestowania w siebie i uczenia się przez całe życie, w sytuacji dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy" (tamże). Treści przedmiotu są ściśle skorelowane z zajęciami wiedzy o społeczeństwie i geografii oraz kształceniem zawodowym (w technikum i szkole branżowej I stopnia). W Tabeli 10 podano przykładowe tematy, które mogą być realizowane z udziałem języka niemieckiego.

- **Wychowanie do życia w rodzinie** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Przedmiot ten dotyczy uniwersalnych zagadnień i sfer życia, takich jak rodzina, miłość, przyjaźń, seksualność człowieka i prokreacja. Gromadzenie i przetwarzanie wiedzy w tej dziedzinie ma sprzyjać nie tylko rozwojowi umiejętności podejmowania odpowiedzialnych decyzji dotyczących wyboru drogi życiowej i planowania małżeństwa i rodziny, ale także pomóc uczącym się w lepszym rozumieniu siebie i swojego otoczenia oraz rozwijaniu umiejętności rozwiązywania problemów związanych z okresem dojrzewania i dorastania. Bardzo ważne jest także kształtowanie postaw prozdrowotnych, prospołecznych i prorodzinnych uczących się: rozwijanie poczucia poszanowania ludzkiej godności, pozytywnej postawy wobec życia ludzkiego oraz postawy szacunku wobec osób niepełnosprawnych i chorych. Mimo iż treści przedmiotowe obejmują zagadnienia bliskie każdemu człowiekowi, ich omawianie może okazać się trudne i wiązać się z wieloma wyzwaniami zarówno dla uczących się, jak i dla nauczycieli. Zdaniem autorek programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada włączenie języka niemieckiego do realizacji niektórych treści przedmiotowych może okazać się bardzo pomocne – omawianie w języku obcym trudnych tematów, a nawet tematów tabu, paradoksalnie może okazać się łatwiejsze dzięki specyficznemu dystansowi emocjonalnemu, jaki stwarza język obcy. Chodzi o to, że „reakcje emocjonalne wzbudzane przy przetwarzaniu w języku obcym (np. w przypadku słów tabu, wypowiadania kłamstw czy słów mocno nacechowanych emocjonalnie) są niższe niż wtedy, gdy przetwarzamy treści w języku ojczystym" (Muda, 2016, 154). Przykładowe tematy i projekty do realizacji w języku niemieckim podajemy w Tabeli 11.
- **Etyka** (przedmiot realizowany w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej I stopnia): Wedle Podstawy programowej, określonej dla szkoły branżowej I stopnia w Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. (Dz. U. 2017 poz. 356), zaś dla liceum ogólnokształcącego i technikum – w Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r. (Dz. U. 2018

poz. 467) do najważniejszych celów nauczania etyki należy m.in.: rozwijanie wrażliwości moralnej uczących się, identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego, rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka oraz postawy odpowiedzialności za siebie, swoje słowa i czyny oraz za swoje środowisko społeczne i przyrodnicze, rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia, identyfikowanie i analizowanie problemów oraz dylematów moralnych, kształtowanie własnego światopoglądu, rozwijanie postaw społecznych i obywatelskich, a także doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskutowania, rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy i kształcenie umiejętności uczenia się. Cele te są w dużym stopniu zbieżne z celami edukacyjnymi innych przedmiotów szkolnych, a także z celami poznawczymi i społecznymi programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada. Zagadnienia z zakresu etyki mogą być zatem z powodzeniem realizowane także w języku niemieckim. Ze względu na rozwinięte na poprzednich etapach edukacyjnych umiejętności językowe uczących się materiał dydaktyczny mogą stanowić teksty autentyczne (bądź dydaktyzowane i dydaktyczne, por. rozdz. 5) z różnych źródeł, w tym wybrane teksty literackie i filmy, np. na temat dylematu moralnego (tzw. *moral sense test*): Moral Sense Test – Was ist Moral?. Jednak z uwagi na to, że jest to przedmiot fakultatywny i nie wszyscy uczniowie go realizują, nie podajemy przykładowych tematów i materiałów dydaktycznych, pozostawiając ich wybór nauczycielom.

- **Kształcenie zawodowe** (realizowane w technikum, szkole branżowej I stopnia i szkole branżowej II stopnia): Wedle Podstawy programowej (Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r., Dz. U. 2018 poz. 467) ważnym aspektem nauczania języków obcych w szkołach ponadpodstawowych prowadzących kształcenie zawodowe jest kształcenie w zakresie języka obcego ukierunkowanego zawodowo (języka obcego zawodowego). We współczesnej dydaktyce języków obcych przyjmuje się, że rozwijanie kompetencji uczących się w zakresie danego języka specjalistycznego (zawodowego) nie musi opierać się na dobrej lub nawet bardzo dobrej znajomości języka ogólnego, lecz że kompetencje uczących się w zakresie języka ogólnego i specjalistycznego mogą być rozwijane są w sposób zintegrowany (por. Olpińska-Szkiełko, 2013, rozdz. 5). W praktyce oznacza to wzbogacanie treści nauczania języka obcego (niemieckiego) o „aspekty nawiązujące do zakresu tematycznego związanego z wybranymi efektami kształcenia, określonymi w podstawie programowej kształcenia w zawodach" (Rozp. MEN z dn.30 stycznia 2018 r.,

Dz. U. 2018 poz. 467). W Tabeli 12 zaprezentowane zostały przykładowe tematy i projekty integrujące naukę języka niemieckiego zawodowego i zajęcia niejęzykowe (zawodowe). Z konieczności zaprezentowano tylko kilka wybranych przykładów dla kilku wybranych specjalizacji. We wszystkich przypadkach realizacja tych projektów opiera się na ścisłej współpracy nauczyciela języka niemieckiego i nauczyciela danego przedmiotu zawodowego. Liczymy na to, że zaproponowane przykłady będą służyć za inspirację dla podobnych działań edukacyjnych w odniesieniu do innych specjalizacji branżowych.

Niektóre z proponowanych w Tabelach 1-12 tematów, materiałów dydaktycznych i projektów mogą być integrowane z zajęciami więcej niż jednego przedmiotu nauczania, np. temat *Dowiadujemy się, czym jest COVID-19 i jak się przed nim uchronić* proponujemy do realizacji zarówno w integracji z zajęciami w zakresie biologii, jak i edukacji dla bezpieczeństwa. Podobnie temat *"Ewolucja czy stworzenie świata? W co powinniśmy wierzyć?"* może być realizowany w ramach integracji międzyprzedmiotowej język niemiecki/ biologia i/lub język niemiecki/ etyka. Oczywiście nie proponujemy, aby ten sam temat w taki sam sposób był realizowany dwukrotnie. Nauczyciel języka niemieckiego w porozumieniu z nauczycielem biologii lub/i edukacji dla bezpieczeństwa czy etyki sam wybierze te treści tematyczne, jakie uzna za stosowne do omówienia podczas zajęć lub realizacji podczas projektu.

Niektóre treści, tematy, materiały i projekty były proponowane do realizacji także na poprzednim etapie edukacyjnym. Także w tym przypadku nie proponujemy ponownego ich omówienia, w identycznej formie, na kolejnym etapie. Proponujemy natomiast, aby w myśl zasady spiralnego ukształtowania materiału językowego dać uczącym się możliwość powrotu do treści, które zostały wprowadzone wcześniej, w nowych, trudniejszych i bardziej złożonych, ćwiczeniach i zadaniach. Przykładowe materiały zgromadzone w tabeli prezentują wybrane tematy w sposób dość obszerny i kompleksowy, dzięki temu stwarzają nauczycielom możliwości wyboru oraz twórczego i elastycznego komponowania materiału dydaktycznego, dostosowanego do specyfiki danej grupy uczniów. W większości przypadków nie stanowią one gotowej oferty dydaktycznej, np. w postaci konspektu lekcji, ale – w zamyśle autorek programu – raczej inspirację dla nauczycieli języka niemieckiego i nauczycieli przedmiotów niejęzykowych.

PRZYKŁADY INTEGRACJI TREŚCI NAUCZANIA W ZAKRESIE JĘZYKA NIEMIECKIEGO I POSZCZEGÓLNYCH PRZEDMIOTÓW SZKOLNYCH

Zakładane cele/ efekty kształcenia	**Przykładowe środki językowe, treści, materiały dydaktyczne**	**Projekty (przykłady, propozycje)**
Tabela 1: Filozofia, język łaciński i kultura antyczna, muzyka, historia muzyki, plastyka, historia sztuki (liceum ogólnokształcące, technikum)		
Poznajemy życie i twórczość najważniejszych kompozytorów oraz epoki, w których żyli i tworzyli.	Barock/Musik Wiener Klassik Das Umfeld der Wiener Klassik in Musik | Schülerlexikon Die Musik der Klassik Musik: Arbeitsmaterialien Klassik (platforma 4teachers.de wymaga zarejestrowania się)	Prezentacje (multimedialne - z odtwarzaniem utworów muzycznych) na temat wybranych kompozytorów, ich czasów, miejsc zamieszkania i twórczości
Poznajemy wybrane utwory współczesnej muzyki pop i hip hopu.	Deutsche Weihnachtslieder: Die schönsten Hits DIE KLASSIKER - Die 10 schönsten deutschen Weihnachtslieder (wraz z wykonaniami na YouTube) Weihnachtslieder-Texte zum Ausdrucken Die erfolgreichsten Sänger und Sängerinnen in Deutschland Die populärsten deutschen Musiker aller Zeiten Hip Hop in Deutschland Blumio singt: Hey, Mr. Nazi	Przygotowujemy koncert kolęd w języku niemieckim. Przygotowujemy koncert muzyki pop i hip hop.
Obraz świata od czasów antycznych do dzisiaj	Der Wandel historischer Weltbilder	Jak zmieniał się obraz świata w nauce i sztuce od czasów antycznych do dziś
Kultura starożytnej Grecji:	Die Welt des antiken	

urzędnicy i sędziowie	Griechenland: Richter und Beamte (film)	
Igrzyska olimpijskie	Olympia ruft: 'Mach mit!'	
Po co się uczyć łaciny?	Was hat Rihanna mit Catull gemein? Interview mit Adeamus!-Autorin Melanie Schölzel	Wspólny projekt dot. języka łacińskiego i kultury Rzymu z uczniami z Niemiec
Historia antysemityzmu od czasów antycznych do dzisiaj	Geschichte des Antisemitismus und seine neue Formen	
Podróże w czasie: poznajemy wybrane dzieła sztuki.	Die 36 besten Bilder von berühmten Künstlern Die berühmtesten deutschen Maler Virtueller Besuch in einem deutschen Museum	Prezentacje na temat wybranych dzieł sztuki
Poznajemy wybranych artystów z krajów niemieckojęzycznych: ich czasy, życie i twórczość.	Emil Nolde Ernst Barlach	Organizujemy muzeum najbardziej sławnych dzieł niemieckich artystów i oprowadzamy po nim inne klasy.
Poznajemy sztukę użytkową, architekturę i przedmioty użytkowe.	Die wichtigsten Gebäude des deutschen Bauhaus Das Bauhaus in all seinen Facetten	Własnoręcznie wykonujemy różne przedmioty użytkowe wg zasad Bauhausu. Wystawa sztuki użytkowej regionu lub prezentacja (multimedialna) na ten temat

Tabela 2: Historia (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Historia antysemityzmu od czasów antycznych do dzisiaj	Geschichte des Antisemitismus und seine neue Formen	
Poznajemy wielkie odkrycia geograficzne i ich konsekwencje w Europie i na świecie w XVI w.	Renesans Leonardo da Vinci	Praca z mapą: wielkie odkrycia geograficzne, trasy odkrywców, podział kolonii

(kolonizacja, niewolnictwo, renesans, reformacja).	Reformacja Geschichte der Sklaverei	(por. Geografia) Historia niewolnictwa Życie i twórczość Leonarda da Vinci Najwięksi artyści renesansu Architektura renesansu Renesans w Polsce i w Niemczech
Poznajemy życie w Europie i Polsce w XVII w. (bitwa pod Wiedniem).	Barock/Musik Barock/Architektur/Garten/Design	Spojrzenie na bitwę pod Wiedniem oczami Austriaków
Dowiadujemy się, co myśleli ludzie w Europie w XVIII wieku (oświecenie).	Aufklärung	
Poznajemy historię: wojny z krzyżakami, panowanie Sasów, rozbiory (*)	Bitwa pod Grunwaldem Malbork Sasi I Sasi II Rozbiory Polski	Spojrzenie oczami krzyżaków, Saksończyków, Prusaków, Austriaków, Niemców
Poznajemy historię II wojny światowej(*)	Umgang mit der Nazi-Vergangenheit Wie entsteht Faschismus? Wie entsteht Nationalsozialismus? Kriegskinder im Unterricht: Anne Frank	
Poznajemy historię po II wojnie światowej (*)	Kniefall von Willy Brandt in Warschau 1970 Mauerfall der 9.11.1989	Debata: Czy wydarzenia z roku 1970 i 1989 mają bezpośredni wpływ na Twoje życie?

Tabela 3: Wiedza o społeczeństwie (wszystkie typy szkół ponadpodstawowych)		
Współpraca międzynarodowa	filmy z serii *explainity® Erklärvideos*, np. Die EU, Vereinte Nationen, G20, Brexit, Syrien-Konflikt, Flüchtlingskrise, Euro-Krise, Europäische Währungsunion, Globalisierung, Demokratie, Rechtsystem, Europawahl, Regierungsbildung, Gewaltenteilung i in. filmy z serii *–einfach erklärt,* np. Soziale Marrktwirtschaft, Gewaltentrennung, Europäische Zentralbank	
Wolność słowa a propaganda	Staat und Medien: Meinungsvielfalt bis Propaganda	
Podstawowe prawa człowieka	Grundrechte der Menschen Das Grundgesetz in einfacher Sprache	Porównujemy fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec.

Tabela 4: Biologia (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Dowiadujemy się, jakie są mechanizmy powstawania raka.	Kampf gegen Krebs Lebensstil und Krebsvorbeugung	Spisujemy najważniejsze zasady zapobiegające rakowi.
Dowiadujemy się o niebezpieczeństwach w moim otoczeniu, uszkodzeniach ciała, chorobach zakaźnych, uzależnieniach.	Verantwortungsvoller Umgang mit chemischen Produkten: Materialien für Lehrer Können Sie mir helfen? Wie kann man Infektionskrankheiten vorbeugen? Materialien für den Lehrer	
Dowiadujemy się, jakie są różnice pomiędzy wirusami i	Viren und Bakterien - was uns krank machen kann	

bakteriami.		
Dowiadujemy się, czym jest COVID-19 i jak się przed nim uchronić.	Was das Coronavirus ist und wie wir uns vor ihm schützen können. Coronavirus. Warum hilft es, wenn alle schulfrei haben. Coronavirus - Arbeitsblatt	Projekt: Jako członkowie Wydziału Zarządzania Kryzysowego przygotowujemy plan zabezpieczenia funkcjonowania jednej sfery życia społecznego: np. systemu zdrowia, systemu kształcenia, transportu i usług, produkcji żywności i produktów niezbędnych do życia itd.
Dowiadujemy się, jak jest zbudowana komórka zwierzęca i roślinna. *Dowiadujemy się, jakie wspólne cechy posiadają organizmy.*	Eigenschaften von Tieren und Lebewesen im Detail Tekst dla nauczyciela Kennzeichen des Lebendigen E-Book W. Wertenbrock: 55 Stundeneinstiege, S. 28 Komórka: Woraus bestehen Lebewesen?	
Dowiadujemy się, jakie zwierzęta zamieszkują nasz region i region sąsiada.	Tierreferat - Tipps, wie man ein Tier vorstellt Tierbehausungen Gedicht über Tiere Tiere - allgemein Tiere in Mecklenburg-Vorpommern Ausflug in einen Tierpark in der Nachbarregion	Zbadaj życie jednego gatunku zwierząt żyjącego w Polsce lub w Niemczech i przedstaw to zwierzę w formie filmu, atlasu, prezentacji czy audycji radiowej. Projekty: Was sind die bekanntesten und ältesten Nutzinsekten? Welche Tiere haben zwei Staatsangehörigkeiten: polnische und deutsche? Als Fisch / Vogel/ Wolf ……. möchtest du lieber in Deutschland oder in Polen leben?
Pogłębiamy wiedzę na temat ekosystemów *Dowiadujemy się, jak człowiek wpływa na*	Was ist ein Ökosystem? Arten von Ökosystemen	Uczniowie nagrywają film na temat: *Tiere, ihr Lebensraum, ihre Geräusche und ihre Bedeutung für das Ökosystem,*

różnorodność biologiczną.		auf. Uczniowie organizują quiz na temat: *Ökosysteme*.
Dowiadujemy się, co wpływa na mniejsze plony niektórych roślin. *Dowiadujemy się, jak chronić przyrodę.*	Schokolade adé? Bestäubervielfalt und Landwirtschaft Warum sterben die Bienen?	Projekt: *Wie kann man Ökosysteme schützen?* Projekt: *Biene Maja erzählt von ihrem Leben auf der Erde. Ist sie tatsächlich so glücklich wie in dem bekannten Lied?* Debata: Ziemia jako ograniczone źródło surowców - jak może / powinna wyglądać przyszłość naszej planety i ludzkości (temat do realizacji także w integracji z zajęciami geografii)
Dowiadujemy się, co możemy zrobić w celu ochrony środowiska	Umweltschutz im Alltag - wie geht das richtig? Leben ohne Plastik - geht das überhaupt? Plastikfrei einkaufen	Przeprowadzamy eksperyment: decydujemy się przez 1 tydzień nie kupować żadnych produktów zapakowanych w plastik. Zapisujemy nasze wrażenia i przemyślenia. Po tygodniu dzielimy się doświadczeniami.
Poznajemy mechanizmy ewolucji	Unterrichtsmaterial Genetik und Evolutionsbiologie Sekundarstufen Evolution oder Schöpfung - woran können wir glauben?	
Dowiadujemy się, co to jest żywność modyfikowana genetycznie	*Gentechnik: So viel ist schon in unserem Essen* Gentechnik: Pro und Contra Gentechnik - Pro und Contra - Film Gentechnik in unserem Essen - Grund zu Panik?	Organizujemy debatę: *Czy Europa powinna pozwalać na produkcję żywności modyfikowanej genetycznie.*
Dowiadujemy się, jakie badania genetyczne przeprowadza się oraz jakie	Genomforschung - Materialien für Lehrer	Organizujemy debatę na temat wad i zalet badań

jest ich znaczenie	*Schule und Gentechnik - Unterrichtsmaterialien* Wie funktioniert Klonen?	genetycznych.
Dowiadujemy się, czy jest już możliwe hodowanie organów na transplantacje	Organe züchten	Organizujemy debatę na temat: Hodowla organów - pro i contra.
Dowiadujemy się, jak zwalczamy szkodniki bez środków chemicznych?	Wie bekämpfen wir Schädlinge ohne chemische Schädlingsbekämpfungsmittel ?	Organizujemy debatę na temat: Sztuczne nawożenie - pro i contra.
Dowiadujemy się, czy istnieje już plastik biodegradowalny	Polnische Forscher forschen zum Bio-Plastik	Opracowujemy zasady korzystania z opakowań plastikowych w przemyśle i handlu.
Poznajemy formy globalnej ochrony środowiska	Internationale Umweltpolitik - worum geht es? Liste internationaler Abkommen Lernpakete zu Umweltthemen	Projekt: Opracowanie wspólnej polityki ochrony środowiska w regionie Pomerania.

Tabela 5: Geografia (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Poznajemy strefy klimatyczne i krajobrazowe Ziemi, jej lądy i oceany.	Klimazonen - ein Arbeitsblatt Die Erde - Klima, Vegetation, die Jahreszeiten - Film Regenwald - Arbeitsblätter Merkmale tropischer Regenwälder	Praca z mapą: wielkie odkrycia geograficzne, trasy odkrywców, podział kolonii (por. Historia) Klimazonen - Teams bereiten Stationen zu jeder Klimazone vor Przygotuj collage i wyjaśnij, w jakiej strefie klimatycznej chciałbyś żyć?
Poznajemy najbardziej zaludnione kraje świata.	Wir erstellen Bevölkerungspyramiden mit Excel Bevölkerungsentwicklung und	Przygotuj plakat na temat prognozy zaludnienia ludności na ziemi i skomentuj zebrane dane.

	Zuwanderung - diverse Unterrichtsmaterialien	
Poznajemy problemy niektórych rejonów świata takiej jak: głód i niedożywienie ludności;	Unterernährung - diverse Materialien	Organizujemy debatę na temat niedożywienia ludzi na świecie. Każdy z uczestników spisuje pomysły wyjścia z kryzysu oraz wypowiada się na ten temat. Na plakacie zostaną zebrane wszystkie proponowane rozwiązania.
Dowiadujemy się, jakie są przyczyny i skutki katastrof naturalnych.	Ursachen und Folgen des Klimawandels - Film Ursachen und Folgen der Überschwemmungen - Arbeitsblatt Ursachen des Hochwassers - Arbeitsblatt 2 Wiederholungs-LÜK zum Thema „Naturgewalten“	Spotkanie z ekspertami.
Pogłębiamy wiedzę na temat Europy i najbliższego sąsiada: Niemiec.	Deutschland im Überblick Ist die europäische Gesellschaft überaltert?	
Poznajemy jak współpracujemy z najbliższym sąsiadem: Relacje Polski z Niemcami, przykłady współpracy, euroregiony, wspólne działania dla rozwoju gospodarki, turystyki, handlu, regiony turystyczne w Polsce i w Niemczech;	Was ist die Euroregion Pomerania? Aufgaben des Deutsch-Polnischen Jugendwerks	Wideokonferencja: polscy uczniowie przygotowują dla niemieckich quiz z zakresu” „Krajobraz w Meklemburgii”, a niemieccy uczniowie dla polskich pytania z zakresu “Krajobraz na Pomorzu”. Projekt: *Meine Euroregion*. Organizujemy wywiady z pracownikami poszczególnych zespołów projektu. Dowiadujemy się, jakie jest znaczenie projektu „INTERREG V A Meklemburgia-Pomorze Przednie / Brandenburgia / Polska” dla regionu i z jakimi i instytucjami administracji, oświaty, kultury czy przemysłu jest on

		realizowany.
Utrwalamy wiedzę na temat podziału politycznego Europy, przebiegu granic w Europie.	Länder und Grenzen in Europa	Projekt: Wyjaśnij, jak najszybciej dojechać samochodem z Polski do Lizbony. Opisz trasę: miasta, rzeki, pasma górskie, krainy geograficzne, państwa, które przekraczasz lub przez które przejeżdżasz.
Poznajemy, jakie gałęzie przemysłu rozwijają się u naszego sąsiada.	Die Sammlung von Bildern zum Thema: Industrie Industrie in Mecklenburg-Vorpommern	Projekt: Dowiedz się, gdzie w Niemczech produkuje się jeden z poniższych przedmiotów: puszki do kawy, zmywarkę, bluzy sportowe lub żelki. Opisz region sąsiada pod względem przemysłowym.
Utrwalamy wiedzę na temat roli Unii Europejskiej w przemianach gospodarczych i społecznych Europy;	Die Europäische Union einfach erklärt - Film Die EU - Unterrichtsmaterialien für Lehrer	Piszemy wiersz/rap na temat Unii Europejskiej po niemiecku.
Zastanawiamy się, jak zróżnicowana jest ludność w Europie i jakie są migracje ludności.	Unterrichtsmaterialien zum Thema Flüchtlinge Flucht und Migration - Unterrichtsmaterialien Migration - Wir erzählen Geschichten (platforma 4teacher wymaga zarejestrowania się)	Projekt: Migracje - opowiadamy historie ludzi.
Dowiadujemy się, jakie zachodzą zmiany urbanizacyjne.	Urbanisierung - wie die Städte wachsen? Anpassung an den Klimawandel - Szenarien für die Stadt Wie sieht die klimaangepasste	Projekt partnerski: uczniowie dwóch zaprzyjaźnionych klas w Polsce i Niemczech wysyłają prognozy urbanizacyjne dotyczące swojego miasta do władz komunalnych i proszą o feedback. Następnie

	Stadt aus? Fit für den Klima? Ideen für die Stadt.	organizują debatę na temat przyszłości swoich miast i porównują wyniki.
Dowiadujemy się, jakie zadania i wyzwania stoją obecnie przed rolnictwem.	Landwirtschaft heute: ihre Bedeutung und Herausforderungen	Przeprowadzamy wywiad z leśnikiem.
Dowiadujemy się, jakie są skutki rolnictwa uprzemysłowionego	Die Folgen der industriellen Landwirtschaft Was geht mich die Landwirtschaft an? Unterrichtsmaterialien. Wo kommt mein Essen her?	Projekt: Dowiedz się, skąd pochodzą artykuły spożywcze na twoje śniadanie, obiad, kolację?
Dowiadujemy się, co stanowi o jakości produktów typu "bio"	Rund um den ökologischen Landbau	Dowiadujemy się, ile produktów typu "bio" kupuje się w Polsce, a ile w Niemczech?
Dowiadujemy, jaką należy stosować gospodarkę leśną, by utrzymać lasy.	Nachhaltige Forstwirtschaft - Film Wald und seine Funktionen	Spotkanie z ekspertami. Dowiedz się, jaką politykę leśną stosują sąsiedzi, a jaka obowiązuje w Polsce.

Tabela 6: Chemia (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Dowiadujemy się, jaka jest budowa atomu i gdzie wykorzystywana jest wiedza o atomie.	Das Atom: Aufbau und Grundbegriffe	
Dowiadujemy się, jakie właściwości posiada woda i jaka jest jej rola w przyrodzie.	Wieso, weshalb, warum ist Wasser so wichtig.	
Dowiadujemy się, co to są elektrolity i jak przygotować napój izotoniczny.	Isotonisches Getränk selber machen	
Dowiadujemy się, w jaki sposób człowiek zanieczyszcza powietrze i jak temu zapobiegać.	Umwelt macht Schule	Eine Videokonferenz zwischen zwei Klassen: Was machen Schüler in Polen und in Deutschland für ihre

		Umwelt?
Dowiadujemy się, co to są kwasy i jaka jest ich rola w życiu codziennym.	Welche Säuren benutzen wir im Alltag?	
Dowiadujemy się, co to są sole i jaka jest ich rola w życiu codziennym.	Wozu kann man Salz im Alltag benutzen?	
Poznajemy substancje o znaczeniu biologicznym (tłuszcze, białka, sacharydy)	Fette, Eiweiße, Kohlenhydrate - Unterrichtsstationen Lebenswichtige Inhaltsstoffe: Fette, Eiweiße, Kohlenhydrate	
Uczymy się sporządzać prosty środek czyszczący do użycia w gospodarstwie domowym.	Wir stellen selber einen natürlichen Haushaltsreiniger zusammen	Sporządzamy naturalny środek czyszczący dla domu.
Dowiadują się, jak się wytwarza szkło.	Wie stellt man Glas aus Quarzsand her? Wie wird ein Spiegel hergestellt	Poszukiwania internetowe: gdzie w Niemczech i w Polsce istnieją największe fabryki szkła? Jakiego rodzaju produkty szklane wytwarza się tam?
Dowiadujemy się, kiedy zaczęto stosować nawozy oraz jaka ich jest rola we współczesnym rolnictwie.	Geschichte der Düngemittel Düngemittel. Was ist das? Düngemittel bewusst anwenden	
Dowiadujemy się, skąd pochodzi ropa naftowa oraz w jakich produktach jest ona wykorzystywana.	Wie ist Erdöl entstanden? Wie wird Erdöl gewonnen? Wie gewinnt man aus Erdöl Benzin und Diesel? Erdöl - Nutzung, Verarbeitung, was man aus Erdöl machen kann	Przygotowujemy wystąpienia na kongres dot. wykorzystania ropy naftowej przez człowieka. Odpowiadamy na pytania: *Na ile lat wystarczą pokłady ropy naftowej? Jak będzie wyglądać życie człowieka na Ziemi bez ropy naftowej?*
Wyjaśniają, co to jest globalne ocieplenie oraz alternatywne źródła energii.	Wie beeinflusst der Mensch das Klima und die globale Erwärmung	Debata: *Pro* i *contra* wobec alternatywnych źródeł energii.

	Treibhauseffekt und globale Erwärmung Erneuerbare Energie	
Uczymy się produkować mydełko zapachowe.	Seife selber herstellen	Robimy mydełko zapachowe jako prezent gwiazdkowy dla przyjaciół.
Dowiadujemy się, co to jest twardość wody.	Wasserhärte So stellen Sie die Wasserhärte fest	Przeliczamy, ile powinniśmy stosować środków piorących w naszych gospodarstwach domowych przy praniu.
Jak powinniśmy prać nasze rzeczy, by nie szkodzić środowisku?	Unterrichtsmaterialien zum Thema - Nachhaltig waschen für eine saubere Umwelt	Projekt: oceń zużycie środków do prania w trzech gospodarstwach domowych i określ, styl którego gospodarstwa domowego odpowiada najbardziej zasadom ochrony środowiska.
Dowiadujemy się, z czego składają się kosmetyk.i	Kosmetik. Unterrichtsreihe. Was bezeichnet der Ausdruck "Kosmetik"? Cremes im Chemieunterricht	Sporządzamy krem do ciała i twarzy.
Uczymy się kupować zdrowe środki spożywcze.	Was bedeuten Angaben auf den Lebensmittelverpackungen? Was sagt das Etikett?	Oceniamy i porównujemy wartość odżywczą kilku różnych rodzajów jogurtu, wędliny oraz zupy z proszku.
Uczymy się sposobów przedłużania wartości produktów spożywczych.	Fermentieren: Essen haltbar machen wie zu Omas Zeiten Fermentieren Schritt für Schritt Lebensmittelkonservierung	Robimy przetwory wg nowoczesnych lub przejętych z innych krajów przepisów, oferujemy je naszym babciom, prosimy o ich zdanie i przedstawiamy wyniki w klasie.
Uczymy się obliczać, ile leku powinien wziąć człowiek o określonej wadze.	Letale und toxische Dosis	Rozwiązujemy proste zadania farmakologiczne związane z obliczaniem dawek leków.
Zdobywamy wiedzę na temat polimerów i dowiadujemy się, jak jest ona wykorzystywana	Unterrichtseinheit: Weg mit den Plastiktüten	Debata: alternatywy dla plastiku

w codziennym życiu.		
Zdobywamy wiedzę na temat wiązań chemicznych i stanów skupienia (na przykładzie X-Men).	Chemische Bindungen einfach erklärt (X-Men)	

Tabela 7: Fizyka (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Dowiadujemy się, dlaczego statki mogą pływać.	Wieso können Schiffe schwimmen können?	Ausflug in die Greifswalder Yachtwerft.
Magnetyzm	Magnetismus einfach erklärt (X-Men)	
Grawitacja, teoria Einsteina *Czarne dziury*	Gravitationswellen erklärt Schwarze Löcher erklärt Was passiert in einem schwarzen Loch?	
Fizyka atomowa	Materialsammlung Atomphysik: Unterrichtsmaterial Physik Entdeckung des Atomkerns - RCL Rutherford-Streuversuch	
Prędkość światła	Geschwindigkeit von Licht - RCL "Lichtgeschwindigkeit"	
Fuzja jądrowa	Wann 'zündet' die Idee der Kernfusionstechnologie?	
Optyka	Materialsammlung Optik: Unterrichtsmaterial Physik / Astronomie	
Zorza polarna	Polarlichter - Mythen & Fakten rund ums „Himmelsfeuer"	

Tabela 8: Matematyka (wszystkie typy szkół ponadpodstawowych)		
Bawimy się matematyką *Obliczenia matematyczne w głowie*	Matherätsel Geniales Kopfrechnen Indisches Multiplizieren Matherätsel II Rätsel, Knacknüsse und Denksportaufgaben Zahlen im Kopf Quadrieren in inne filmy z serii *Byte thinks*	
Sporządzamy proste obliczenia statystyczne.	*Durchschnitt, Mittelwert, Streuung* *Mittelwert, Median, Modalwert*	
Sporządzamy proste diagramy i wykresy.	Wir erstellen ein einfaches Kreisdiagramm Wir erstellen ein einfaches Streifendiagramm Wir erstellen ein Excel-Diagramm	Powerpoint-Präsentation zum Thema: Polen und Deutschland; Präsentation der Angaben in Form von Diagrammen. Powerpoint-Präsentation zum Thema: Stettiner Woiwodschaft und Mecklenburg-Vorpommern; Präsentation der Angaben in Form von Diagrammen
Dowiadujemy się, gdzie wykorzystujemy obliczenia procentowe i statystyczne.	Prozentrechnungen Excel-Diagramme Statistische Umrechnungen	Projekt: Uczniowie przeprowadzają ankietę na temat wydatków uczniów, przedstawiają wyniki w formie obliczeń i wykresów i omawiają ją.
Wykonujemy obliczenia kalendarzowe na dniach tygodnia, miesiącach, latach.	Wochentag für jedes Datum im Kopf berechnen Würfelspiel zum Jahreskalender	

Tabela 9: Edukacja dla bezpieczeństwa (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Uczymy się, jak nieść pierwszą pomoc w różnych sytuacjach życiowych	Pierwsza pomoc: Lernen und Gesundheit: Erste Hilfe Pierwsza pomoc w ataku serca: Reanimation - Sie können nicht falsch machen Pierwsza pomoc przy wyziębieniu: Wie Sie Unterkühlungen und Erfrierungen erkennen und behandeln	Przygotowujemy i przeprowadzamy kurs pierwszej pomocy.
Uczymy się reagować w sytuacjach zagrożenia.	Lernen und Gesundheit: Sucht- und Gewaltprävention Lernen und Gesundheit: Sucht hat viele Gesichter Odwaga cywilna: Lernen und Gesundheit: Zivilcourage	Przygotowujemy kampanię informacyjną dla młodzieży pt. “Uzależnienie nie jedno ma imię” / “ma wiele twarzy”.
Dowiadujemy się, czym jest COVID-19 i jak się przed nim uchronić.	Was das Coronavirus ist und wie wir uns vor ihm schützen können. Coronavirus. Warum hilft es, wenn alle schulfrei haben. Coronavirus - Arbeitsblatt	Przygotowujemy kampanię reklamową (reklama społeczna, *public service announcement)*, w której wyjaśniamy mieszkańcom naszego miasta/ regionu, jak powinni zachowywać się podczas sytuacji zagrożenia koronawirusem.
Dowiadujemy się, jak się zachować w sytuacjach ekstremalnych.	Verhalten im Katastrophenfall: Selbstschutz im Katastrophenfall Terror und Rechtsstaat, Unterrichtsmaterialien Was geschah am 11.September 2001? Terrorismus - Materialien für den Unterricht Was ist Terrorismus - Film So verhalten Sie sich richtig in extremen Gefahrensituationen	Tworzymy plakat z zasadami zachowania w sytuacjach ekstremalnych. Przygotowujemy *crash course* na temat zachowania podczas katastrof naturalnych.
Poznajemy prawo	Humanitäres Völkerrecht -	Przygotowujemy mowę na

humanitarne.	auch im Krieg ist nicht alles erlaubt - Unterrichtsmaterialien	temat obrony praw humanitarnych na szczyt państw.
Bezpieczeństwo i ochrona w pracy	Lernen und Gesundheit: Berufsbildende Schulen: np. Ochrona oczu: Lernen und Gesundheit: Augenschutz Ponadto: **Arbeitsschutz**: Brandschutz, Erste Hilfe, Sicherheitszeichen itd. Arbeitssicherheit: Elektrische Handmaschinen, Flüssiggas, Handwerkzeuge, Gehörschutz, Arbeitsunfälle im Freien itd. **Speziell für DaZ-Klassen**: Werkstatt-Sicherheit, Arbeiten an der Ständerbohrmaschine itd.	Opracowujemy w formie plakatu lub poradnika zasady bezpieczeństwa w domu, w szkole i/lub w miejscu pracy.

Tabela 10: Podstawy przedsiębiorczości (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia)		
Mobbing w miejscu pracy	Mobbing - was ist das? Einfach erklärt. 20 der Mobbing-Taktiken von Chef Was tun beim Mobbing?	Symulacja dramowa[5] (improwizacja lub odgrywanie ról): osoby - szef firmy, ofiara mobbingu, sprawca mobbingu, współpracownicy - osoby mające rozwiązać konflikt.
Biznesplan	Businessplan einfach erklärt Wie sieht ein Businessplan aus?	Zakładamy firmę i opracowujemy biznes plan
Podstawowe pojęcia ekonomii	filmy z serii *Grundbegriffe der Wirtschaft*, np. Inflation &	

[5] Temat trudny i wymagający, ale dzięki dystansowi emocjonalnemu stworzonemu poprzez zastosowanie języka obcego/ drugiego - por. Muda, 2016, 154 - paradoksalnie może okazać się łatwiejszy do realizacji niż w języku ojczystym. Drama może mieć ponadto bardzo korzystny wpływ na rozwój umiejętności językowych uczących się, gdyż daje im z jednej strony możliwość rekompensowania własnych braków językowych dzięki innym sposobom ekspresji, zaś z drugiej strony dzięki emocjonalnemu zaangażowaniu uczący się odczuwają silniejszą potrzebę wyrażania się. Więcej na temat możliwości zastosowania dramy w nauczaniu języka obcego / drugiego w: Olpińska-Szkiełko, 2013, rozdz. 4.2.

	Deflation: Inflation und Deflation einfach erklärt - Grundbegriffe ● Gehe auf SIMPLECLUB.DE/GO (i inne, np. Konjunktur, Angebot und Nachfrage, Demografischer Wandel itd.) filmy z serii *explainity®* *Erklärvideos*, np. Inflation, Protektionismus, G20, Keynesianismus vs. Monetarismus, Euro-Krise, Europäische Währungsunion i in. filmy z serii *–einfach erklärt,* np. Soziale Marktwirtschaft, BIP, Europäische Zentralbank, Fiskalpolitik, Konjunktur, Magisches Viereck, Subventionen, Phillipskurve, Produktionsfaktoren i in.	

Tabela 11: Wychowanie do życia w rodzinie (liceum ogólnokształcące, technikum i szkoła branżowa I stopnia):		
Dlaczego się zakochujemy?	Warum verliebt man sich? (Glückshormone)[6]	Przygotowujemy "Poradnik dla zakochanych".
Uczymy się radzić sobie w trudnych sytuacjach życiowych: Śmierć i żałoba w szkole.	Lernen und Gesundheit: Tod und Trauer in der Schule	
Poznajemy zagrożenia: uzależnienia i przemoc.	Lernen und Gesundheit: Sucht- und Gewaltprävention Lernen und Gesundheit: Sucht hat viele Gesichter Psychologie hinter Spielsucht - (Pokemon GO) Alkohol und Drogen im Straßenverkehr | Kostenloses Unterrichtsmaterial	Przygotowujemy kampanię informacyjną dla młodzieży pt. "Uzależnienie nie jedno ma imię" / "ma wiele twarzy".

[6] W filmie występuje nieprawidłowa wymowa słowa *Oxytocin*. Prawidłowa wymowa to: [*oksytotsin*], nie [*oksytokin*].

Self-management	Lernen und Gesundheit: Selbstmanagement	Przygotowujemy prezentacje lub poradnik dla młodzieży na temat zarządzania czasem, stresem i własnymi zasobami energii, aby sprostać wyzwaniom współczesności.

Tabela 12: Kształcenie zawodowe (technikum, szkoła branżowa I i II stopnia):		
Profile: mechaniczny, mechatroniczny, elektryczny, elektroniczny, gospodarstwo domowe itp.	Przykładowe filmy: Spülmaschine reinigen - so geht es! Spülmaschine trocknet nicht - Fehleranalyse! Geschirrspüler Fehler E15, Bosch, Siemens, Neff, Constructa, einfach erklärt! KüchenKönig Fehler in Elektroinstallationen ! So machst du es richtig ! Proofwood Grundwissen ! (wymowa regionalna) Genialer Trick: Bügeleisen reinigen mit Hausmitteln - Dampfbügeleisen sauber machen Haushaltstipp Top 5 Reinigungs Tricks mit Backpulver für Zuhause Wasser steht in der Waschmaschine Unsere Ausbildungsberufe in Mechatronik Fächer am Technischen Gymnasium Was macht man eigentlich als Mechatroniker? Einblicke in die Ausbildung zum Mechatroniker Robert Bosch Mechatroniker	Przygotowujemy serię krótkich filmów w języku niemieckim na YouTube, w których wyjaśniamy instrukcje obsługi wybranych urządzeń, sposoby radzenia sobie z usterkami i problemami w gospodarstwie domowym, zasady konserwacji sprzętu itd. Organizujemy konkurs w języku niemieckim na (drobne) wynalazki (w tym także aplikacje) ułatwiające życie i pomagające radzić sobie z problemami technicznymi.
Profile: hotelarskie, turystyczne, reklamowe,	Przykłady prospektów reklamowych:	Przygotowujemy projekt i wykonujemy prospekt w języku niemieckim

graficzne, fotograficzne itp.	Online-Prospekte- Aktuelle Angebote & Gutscheine | SPARWELT Alle reisen und Urlaub Prospekte und Broschüren zum Download und Bestellen Richtig fotografieren lernen 5 Dinge, die jeder Fotografieanfänger braucht Welches Objektiv ist das richtige? Fotografieren lernen in 26 Schritten Fotoausrüstung	reklamujący atrakcje turystyczne regionu, wybrane imprezy kulturalne i sportowe itp. (w formie drukowanej lub on-line) Organizujemy konkurs fotograficzny na najlepsze zdjęcie z regionu sąsiada.
Profile: żywienie i usługi gastronomiczne, piekarskie, cukiernicze itp.	Przykładowe przepisy kulinarne: Schweizer Küche Schweizer Küche: feine Rezepte für jede Gelegenheit Österreichische Rezepte Deutsche Küche: Die liebsten Traditionsgerichte Rezepte aus Mecklenburg-Vorpommern 984 Kuchen-Rezepte | LECKER Brot selber backen - die besten Rezepte	Organizujemy dla uczniów, nauczycieli, rodziców i innych zaproszonych gości pokaz i degustację kulinarnych specjałów regionalnych i/lub niemieckich / austriackich/ szwajcarskich. Przygotowujemy serię krótkich filmów (w języku polskim lub niemieckim) na YouTube, w których pokazujemy, jak przyrządzić najciekawsze, najsmaczniejsze, najbardziej niecodzienne potrawy kuchni krajów niemieckojęzycznych.
Profile medyczne (ratownik medyczny, opiekun medyczny, masażysta itp.)	Pierwsza pomoc: Lernen und Gesundheit: Erste Hilfe Pierwsza pomoc w ataku serca: Reanimation - Sie können nicht falsch machen Przykładowe filmy fitnes: Pilates für Anfänger — Komplettes Pilates - Workout (6/6, auf Deutsch)	Przygotowujemy i przeprowadzamy kurs pierwszej pomocy (także w formie filmów na YouTube). Przygotowujemy serię krótkich filmów (w języku niemieckim) na YouTube, w których prezentujemy ćwiczenia pomagające

	10 effektive Rückbildungsübungen - Fitness mit Baby | Fitnessmutti Birgit's Gymnastik für eine aufrechte Haltung ✶ 13 min. leichte Früh-Gymnastik im Stehen, ohne Geräte Die wichtigste Übung gegen langes Sitzen | Rückenschmerzen, Lendenwirbelsäule, Rückenübungen Rückenschmerzen? Diese 4 Fehler solltest du unbedingt vermeiden!	zachować zdrowie i formę fizyczną, lub promujące zdrowy tryb życia. Organizujemy tydzień zajęć z aerobikiem - po niemiecku.
Profil logistyczny	Berufe in der Logistik Ausbildungen in der Logistik Bewerbungstipps für Schüler Was ist Logistik: Lagersysteme, Planung bis Service Logistikzentrum Edeka Fachlagerist, ich mach's. Unterrichtsmaterial Verpackungsmüll und Umweltschutz	Planujemy nowoczesne centrum logistyczne (np. na podstawie materiału: Logistikzentrum Edeka); jakie rozwiązania techniczne i informatyczne mogłyby usprawnić i ułatwić pracę ludzi? Proponujemy nowoczesne rozwiązania dot. odpadów z opakowań; ca robić, aby zmniejszyć ilość odpadów, jak je ponownie wykorzystać? jak je efektywnie usuwać, aby w jak najmniejszym stopniu obciążać środowisko naturalne?
Profil geodezyjny	Vermessungstechniker Laserscanning Brauchen wir Geodäten? Ich habe eine Freundin. Die ist Geodätin. Vermessung für Anfänger	Projekt: Jakie muszą być spełnione warunki, by dwa tunele spotkały się dokładnie w tym samym miejscu.
Profil murarski, dekarski,	Ausbildung zum Maurer	Przygotowujemy serię krótkich filmów w języku

ciesielski	Mauern und Verputzen...so geht das Filmy z serii: Brale Wie entsteht ein Masivhaus, Wärmepumpe, Wasser, Elektro, Rohinstallation, Heizung Sanitär + Putz, Wärmepumpe, Wasser, Elektro Pfusch am Bau: Kleiner Fehler, fatale Folgen Hochbaufacharbeiter Beton und Stahlbeton Bauarbeiten Du solltest Dachdecker werden, wenn… Dachdecker. Für wen ist der beruf? Dacharten Dachdecker - Vorteile des Berufs Dachdeckerin Nina Franke über ihre Berufung	niemieckim na YouTube, w których wyjaśniamy instrukcje obsługi wybranych narzędzi i urządzeń, sposoby radzenia sobie z drobnymi usterkami i problemami w gospodarstwie domowym, zasady konserwacji sprzętu i instalacji itd. Przygotowujemy vlogi z krótkimi opisami zawodów.
Profil kolejowy	Ausbildung zum Lokführer, Die Lokführerin bei der S-Bahn München Der U-Bahn-Check Bremtest - eine Lok gegen ein Auto Wie wird ein ICE gebaut?	Planujemy nowoczesną kolej miejską dla Szczecina i okolic (dla naszego miasta/regionu); planujemy rozmieszczenie stacji, części podziemne i naziemne; wykorzystujemy istniejącą infrastrukturę; planujemy zagospodarowanie przestrzeni zielonych wokół stacji; projektujemy pociągi itd.
Profil krawiecki, fryzjerski, stylistyka ubioru, usługi kosmetyczne itp.	Ausbildung zum/zur Textil-Modeschneider/in Schneider Ausbildung Beruf Wie man ein Sakko schneidert Einfaches Kleid nähen Sticken für Anfänger, 8	Organizujemy pokaz lub konkurs mody, fryzur i makijażu z wybranej epoki historycznej (średniowiecza, barok, dwudziestolecie międzywojenne itd.) lub inspirowanych wybraną epoką historyczną.

	grundlegende Stickstiche Sticken - ein neuer Trend in der DIY-Welt Häkeln lernen - Anfangsknoten Kleidung im Mittelalter Höfische Mode und ihr Einfluß auf Chanel und Dior: eine Ausstellung in Versailles Was trugen Frauen im Mittelalter? - Planet Schule - Schulfernsehen multimedial des SWR und des WDR Österreich damals unsere Bekleidung Macht und Mode. Zwei neue Dauerausstellungen im Residenzschloss Dresen Die gefährlichsten Modetrends der Geschichte / Verrückte Geschichte / Terra x Was ist eigentlich wahre Schönheit? ? Galileo/ProSieben	Przygotowujemy serię krótkich filmów w języku niemieckim na YouTube, w których pokazujemy sposoby radzenia sobie z różnymi problemami w życiu codziennym dot. garderoby, fryzury, czy makijażu itd.
Profil rolniczy, ogrodniczy	Ausbildung im Biologisch-Dynamischen Landbau Landwirte gesucht Landwirtschaft in Emsland Bio wirklich besser? Bio-Pilzhof Filmy z serii: Der Muster Biogarten np. Beetplanung, Beetvorbereitung, Ernte verbessern können Ausbildung zum Gärtner Ein Beruf. Sieben Fachrichtungen Garten früher und heute	Przygotowujemy debatę: wady i zalety ekologicznego gospodarstwa rolnego. Robimy wystawę fotograficzną z najpiękniejszych ogrodów, które widzieliśmy. Pomagamy dzieciom z przedszkola dwujęzycznego założyć grządkę w ogrodzie. Wybieramy 10 najbardziej wartościowych warzyw, opisujemy je i podajemy

		najważniejsze zasady ich uprawy.
Profil leśniczy i pszczelarski	Honig und Bienen. So wird man Imker. Biohonig aus der Eifel - wie Imker mit und von den Bienen leben. Die Honigmacher. Kein Leben ohne die Biene. Imkern für Anfänger. So kann man Imkern lernen. Aufgaben des Försters Allein im Wald. Ein Förster erklärt seinen Beruf. Artenvielfalt im naturnah bewirtschafteten Wald Der Lebensraum Wald	Tworzymy reklamowe slogany o tematyce dot. ochrony pszczół. Idziemy do przedszkola dwujęzycznego i opowiadamy dzieciom o życiu pszczół. Tworzymy konkurs na najpiękniejszą pracę artystyczną dotyczącą lasu. Przeprowadzamy debatę na temat: wycinamy las na drogę szybkiego ruchu czy zostawiamy?

5. Materiały dydaktyczne

Odpowiednio przygotowany materiał dydaktyczny wysokiej jakości stanowi nieodzowny element programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym. Materiał ten może być bardzo różnorodny. Składają się nań:

- Podręczniki do nauki języka niemieckiego jako obcego – program nie rekomenduje żadnego wybranego podręcznika lub serii podręczników do wykorzystania w procesie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada. Decyzja o tym, który podręcznik wybrać, należy do nauczyciela.
- Utwory literackie i inne teksty kultury – program proponuje intensywne wykorzystanie wybranych tekstów literackich i innych tekstów kultury na zajęciach języka niemieckiego – propozycje wykorzystania takich tekstów na lekcji znajduje się w rozdz. 4, zaś lista proponowanych lektur - w bibliografii.
- Materiały dodatkowe, takie jak m.in. strony internetowe, artykuły prasowe, ulotki, gazetki i prospekty reklamowe, katalogi, karty dań, ogłoszenia, programy telewizyjne itd. – program promuje jak najszersze wykorzystanie materiałów dodatkowych: autentycznych, dydaktyzowanych i dydaktycznych (por. niżej), zarówno podczas zajęć

języka niemieckiego, jak i zajęć przedmiotów niejęzykowych (w oddziałach dwujęzycznych i nie tylko) oraz projektów międzyprzedmiotowych. Przykłady wykorzystania materiałów dodatkowych wraz z propozycjami tematów do realizacji w języku niemieckim znajdują się w rozdz. 4.

Zgodnie z założeniami programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym rozwój umiejętności komunikacyjnych uczących się musi odbywać się przede wszystkim na materiale sensownego dyskursu (Dakowska, 2001, 95 i n.). Pojęcie „sensownego dyskursu" nie odnosi się wyłącznie do tekstów oryginalnych, które zostały wytworzone przez rodowitych nadawców dla rodowitych odbiorców oraz których funkcja, treść, forma, ani kontekst nie zostały w żaden sposób zmienione lub dopasowane do potrzeb glottodydaktycznych (por. Grucza S., 2005, 75 i n.). Chodzi raczej o to, aby nie były to teksty w których zgromadzone zostały specjalnie dobrane struktury językowe, ilustrujące np. użycie jakieś reguły gramatycznej lub słownictwo z danego zakresu tematycznego. Materiał nauczania „aby spełnić swoją funkcję dydaktyczną, […] musi posiadać istotne z punktu widzenia struktury komunikacji własności dyskursu: zorientowanie na cel komunikacyjny, sensowną treść i plan komunikatu, porządkujący formy i funkcje językowe, koherencję na poziomie treści i kohezję na poziomie form oraz odniesienie do sytuacji implikującej jakiegoś konkretnego nadawcę i adresata" (Dakowska, 2001, 86).

Materiał nauczania mogą stanowić zatem:

- **Teksty autentyczne**, tj. teksty przeznaczone dla rodowitych odbiorców, których forma językowa nie została zmieniona – nawet jeżeli są one wyjęte z oryginalnego kontekstu i pełnią inne funkcje komunikacyjne niż zamierzone przez oryginalnych nadawców (np. ogłoszenie o promocji, która już się zakończyła; oferta biura podróży, która nie jest już aktualna itd.). Teksty takie stanowią dla uczących się nie lada wyzwanie. Czas i wysiłek potrzebny na zrozumienie tekstu zależy od ilości występujących w nim „miejsc wadliwych" z punktu widzenia odbiorcy – nie tylko skomplikowanych konstrukcji składniowych, ale także wieloznaczności, braku koherencji lokalnej lub/i globalnej itp. (por. Rickheit i in. 2004). Można przyjąć, że takie „pułapki" czyhają na odbiorcę tekstu w języku obcym na każdym kroku. I choć większy wysiłek, jaki musi on poświęcić na zrekonstruowanie tekstu, może zaowocować lepszym zapamiętaniem jego treści i formy (por. Lamsfuss-Schenk, 2014), to należałoby zastanowić się nad tym, jakie istnieją sposoby ułatwienia uczącym się tego zadania i zastosować je.

Materiałem nauczania mogą, a nawet powinny stać się zatem także:

- **Teksty dydaktyzowane**, tj. teksty autentyczne, na których dokonano odpowiednich zabiegów glottodydaktycznych w celu umożliwienia lub ułatwienia uczącym się ich przetwarzania. Zabiegi te nie powinny być jednak przypadkowe i polegać jedynie na skracaniu, czy upraszczaniu wypowiedzi, ponieważ: "*Jeder Eingriff in einen Text ist ein Eingriff in seine innere Balance von Struktur und Semantik, der durchdacht und gekonnt ausgeführt werden muss"* (Krause, 1996, 62). Do celów dydaktycznych należy wykorzystać raczej rolę „strategicznych pozycji tekstowych" (por. Duszak, 1998, 128 i n.), np. pozycji otwarcia i zamknięcia tekstu, nagłówków, (śród)tytułów itp. oraz „graficznej mapy tekstu" – podziału na akapity, wyróżnień w tekście, środków graficznych itp.

Do zabiegów dostosowywania tekstów autentycznych do możliwości poznawczych uczniów można zaliczyć między innymi (Dakowska, 2001, 135 i n.; por. też Groeben i Christmann, 1996, 80 i n.):

- kompresję, czyli strategię wzmocnienia istotnych informacji w tekście w postaci streszczenia, podsumowania, tzw. „zapowiedników", czyli streszczeń akapitów, czy też za pomocą środków graficznych, np. tabel, wykresów, schematów itp.;
- strategię eksponowania niektórych elementów tekstu poprzez zastosowanie podtytułów, śródtytułów, wytłuszczeń, różnych krojów czcionki, poprzez wydzielanie niektórych partii tekstu w ramkach itp.;
- elaborację tekstu, czyli strategię wbudowywania dodatkowych informacji wyjaśniających treść tekstu, np. wyjaśnienie terminów, wykresy, mapki, ilustracje, teksty paralelne itp.;
- selekcję, czyli strategię eliminacji z tekstu informacji zbędnych bez szkody dla jego autentyczności komunikacyjnej.

Materiał nauczania mogą stanowić ponadto:

- **Teksty dydaktyczne**, które zostały stworzone specjalnie dla potrzeb uczących się języka obcego, jednakże pod warunkiem, że teksty te są dla uczących się: przydatne z punktu widzenia ich potrzeb komunikacyjnych i poznawczych: treści, tematyki, terminologii, celu komunikacyjnego itd., ważne z punktu widzenia ich tożsamości, roli odbiorców w komunikacji masowej i indywidualnej oraz roli w procesie dydaktycznym, a także dostosowane do możliwości przetwarzania informacji przez uczących się z uwagi na poziom ich wiedzy ogólnej i przedmiotowej (por. Dakowska, 2001, 133). Teksty takie spełniają warunki umożliwiające uczącym się rozwijanie umiejętności komunikacyjnych i

strategii radzenia sobie z problemami poznawczymi: stanowią „pożywkę dla mechanizmu przetwarzania informacji" uczących się, służą zaspokojeniu ich ciekawości i uzupełnieniu ich wiedzy, skłaniają do refleksji i wymiany poglądów, zachęcają do podejmowania dalszych działań, nie tylko komunikacyjnych, oraz sprzyjają zapamiętywaniu przez nich maksimum informacji językowej – formy językowej tekstu i jego treści (Dakowska, 2001, 106 i 144; Butzkamm, 2002, 192).

Materiał nauczania powinien być skonstruowany tak, aby umożliwiał uczącym się rozwijanie umiejętności sprawnego wykorzystywania wszystkich dostępnych zasobów własnej wiedzy w sposób zintegrowany. Należy przy tym pamiętać, że ubóstwo kontekstu, podobnie jak ubóstwo treści w tekście, znacznie utrudnia, a czasem nawet wręcz uniemożliwia proces rekonstrukcji znaczenia i intencji komunikacyjnej tekstu (Dakowska, tamże, 90; por. też Srole, 1997, 105). Błędne jest przekonanie, że mała ilość materiału nauczania wiąże się z łatwością jego przyswajania, zaś trudności w procesie rozumienia testu wynikają jedynie z niedostatecznej znajomości gramatyki i słownictwa. Podobnie, jak na niższych etapach edukacyjnych, także w nauczaniu na pozostałych stopniach edukacyjnych niezmiernie ważną pozostaje zasada kontekstualizacji języka. Teksty wykorzystywane jako materiał dydaktyczny powinny być więc rozszerzone o bogaty materiał poglądowy ułatwiający zrozumienie przekazu. Nie należy lekceważyć znaczenia dla procesu rozumienia tekstu obecności bogatego kontekstu także w postaci informacji graficznych i wizualnych (rysunki, mapy, tabele, schematy itp.).

Z zagadnieniem odpowiedniej prezentacji materiału nauczania wiąże się bezpośrednio problem jego progresji jako jednego z najważniejszych instrumentów sterowania procesem glottodydaktycznym. Z punktu widzenia celów programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym dla uporządkowania materiału nauczania może być zastosowana zarówno tzw. progresja gramatyczna (strukturalna), jak i tzw. progresja komunikacyjna (pragmatyczna). Pierwsza z nich zakłada selekcję i gradację elementów i form językowych według kryteriów morfosyntaktycznych, druga – według ich przydatności w procesie komunikacji językowej (Sikorska, 2003; Butzkamm, 2002). Możliwa jest również integracja obydwu rodzajów progresji.

Zasady porządkowania materiału nauczania wedle kryterium częstotliwości ich występowania w procesie komunikacji, np. czas *Perfekt* przed czasem *Präteritum*, przypadki rzeczownika w kolejności: *Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv* itd. są charakterystyczna dla podręczników do nauki języka niemieckiego jako obcego w podejściu komunikacyjnym. Natomiast progresja strukturalna materiału gramatycznego leży u podstaw konstruowania programu

nauczania języka ojczystego (oraz starszych podręczników do nauki języków obcych, repetytoriów gramatycznych itd., por. np. Bęza, 1993; Dłużniewski i Donath, 1982), np. części mowy w kolejności: czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówek, rodzaje zdań: oznajmujące, pytające, rozkazujące, części zdania: podmiot i orzeczenie itd. Przy wyborze rodzaju progresji materiału językowego należy wziąć pod uwagę fakt, iż uczący się, którzy uczestniczyli w programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada od etapu przedszkolnego, rozwinęli już bogatą wiedzą językową, nawet jeśli nie zawsze jest to wiedza eksplicytna (uświadomiona), np. o gramatyce języka niemieckiego. Na tej implicytnej (nieuświadomionej) wiedzy o języku (przede wszystkim wiedzy receptywnej) można, podobnie jak to się dzieje w przypadku uczniów nabywających wiedzę o systemie swojego języka ojczystego, bazować w procesie systematyzowania wiedzy o języku obcym.

6. Metody i techniki nauczania

Rozporządzenie MEN z dn. 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej […] kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia […] (Dz. U. 2017 poz. 356) oraz Rozporządzenie MEN z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz. U. 2018 poz. 467) określają cele wychowawcze i edukacyjne polskiej szkoły. Szkoła powinna wyposażyć swoich uczniów w kompetencje, które umożliwią im sprostanie wyzwaniom, jakie niesie ze sobą postęp technologiczny, gospodarczy i polityczny współczesnego świata. Do kompetencji tych należy między innymi: kompetencja zdobywania, przetwarzania i prezentacji wiedzy w oparciu o różne źródła informacji, umiejętności wyrażania i uzasadniania swoich poglądów i przekonań, umiejętności współdziałania (także: komunikowania) z innymi ludźmi, umiejętności krytycznego i kreatywnego myślenia oraz rozwiązywania problemów. Cele te dotyczą także nauczania języków obcych w szkole. Jak można łatwo zauważyć, wykraczają one dalece poza tradycyjne pojmowanie nauki języka obcego jako nabywania znajomości struktur gramatycznych i słownictwa. Tradycyjne metody nauczania ukierunkowane na rozwój wybranych umiejętności językowych, przede wszystkim kompetencji leksykalnej i gramatycznej oraz ortograficznej, należy rozszerzyć o metody i techniki wspierające rozwój wszystkich umiejętności komunikacyjnych uczących się, a także umiejętności niejęzykowych, które są niezbędne po to to, aby móc efektywnie uczestniczyć w procesie interakcji komunikacyjnej. Nie oznacza to, że techniki i ćwiczenia w nauczaniu języków obcych (tu: języka niemieckiego) nie mogą być ukierunkowane na zdobywanie wiedzy w zakresie form

językowych. Podobnie jak materiał nauczania (por. rozdz. 5) powinien być skonstruowany tak, aby umożliwić uczącym się zgromadzenie rozległej wiedzy językowej i niejęzykowej potrzebnej w komunikacji, tak i zadania, które wykonują uczniowie podczas nauki języka niemieckiego, mogą być bardziej ukierunkowane na zrekonstruowanie treści tekstów, lub bardziej na opracowanie ich warstwy językowej. Jednakże uczący się od samego początku powinni mieć możliwość uczestniczenia w aktach komunikacyjnych, a więc stopniowego rozwoju swojej wiedzy językowej dzięki działaniom komunikacyjnym, nie wedle zasady *"learn now, use later",* lecz *"use as you learn, learn as you use"* (Butzkamm, 2002, 113; por. też Glaudini Rosen i Sasser, 1997, 36; Eskey, 1997, 133; Bach, 2005, 19).

Założenia dydaktyczne i metodyczne programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada są zbieżne z założeniami podejścia komunikacyjnego w nauczaniu języków obcych, nauczania dwujęzycznego oraz zintegrowanego nauczania językowo-przedmiotowego (CLIL).

Założenia te można podsumować w następujący sposób:

- Program nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada w szkołach ponadpodstawowych zakłada integracyjne podejście do kwestii metodycznych nauczania języka obcego i nauczania treści niejęzykowych w języku obcym oraz „systematyczne i celowe wspieranie komponentu językowego w kompleksowych sytuacjach uczenia się" (Otten i Wildhage, 2003, 28). W koncepcji nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada ważną rolę odgrywa zarówno rozwój umiejętności językowych, jak i rozwój wiedzy ogólnej i specjalistycznej (przedmiotowej, zawodowej) (por. *focus on forms* + *focus on content* – Vollmer, 2005, 47; 49; por. też Schmölzer-Eibinger, 2006, 16).
- Najważniejszą formą nauczania języka obcego w sensie rozwijania kompetencji komunikacyjnej (por. rozdz. 2.1.) jest inicjowanie i pobudzanie procesów rozumienia i produkcji dyskursu u uczących się. Zarówno tworzenie, jak i rozumienie wypowiedzi językowych (tekstów, dyskursu) jako działanie komunikacyjne obejmuje trzy etapy:
    - etap konceptualizacji (konstruowania względnie rekonstruowania intencji komunikacyjnych, celu i treści wypowiedzi),
    - etap przedwerbalnego generowania przekazu względnie semantyzacji wypowiedzi oraz
    - etap werbalizacji względnie rozpoznawania i segmentacji wypowiedzi.

  Tworzenie wypowiedzi nie jest procesem samej tylko werbalizacji – u jej podstawy musi leżeć zamysł nadawcy wpłynięcia w jakiś sposób na odbiorcę, wejścia z nim w jakąś

interakcję. Podobnie jest z rozumieniem wypowiedzi – odbiorca identyfikuje wypowiedź, a następnie interpretuje ją i ocenia. Oznacza to, że na lekcji języka obcego należy uwzględnić wszystkie trzy etapy procesu przetwarzania językowego oraz ćwiczyć i rozwijać umiejętności potrzebne na każdym z nich. Proces rozumienia dyskursu musi rozpocząć się od fazy identyfikacji wypowiedzi, objąć fazę semantyzacji, w której uczący się poszukują odpowiedzi na pytanie, co oznaczają dane formy językowe, a zakończyć się na etapie konceptualizacji: zrekonstruowania zamiaru komunikacyjnego nadawcy, ewaluacji i reakcji odbiorcy na działanie językowe nadawcy. Proces rozumienia nie może kończyć się na fazie semantyzacji, czyli na podaniu nowych słówek i objaśnień gramatycznych z pominięciem fazy interpretacji i oceny sensu komunikatu (Dakowska, 2001, 97). Inaczej mówiąc, uczący się muszą w procesie nauki języka obcego zwrócić uwagę zarówno na treść (sens, znaczenie) i intencję wypowiedzi (dyskursu), jak i na formy werbalne, dzięki którym dane treści i intencje są kodowane i wyrażane. Butzkamm (2002, 187; por. też Grabe i Stoller, 1997, 10 i n.) zauważa, że wszechstronne, wielopłaszczyznowe przetwarzanie tekstu – jego warstwy sensorycznej (dźwiękowej lub graficznej), semantycznej i funkcjonalnej (pragmatycznej) sprzyja zapamiętywaniu maksimum informacji językowej.

- Procesy wyrażania i interpretowania intencji komunikacyjnych za pomocą form werbalnych, które w przypadku języka ojczystego przebiegają w sposób niezakłócony i płynny, ulegają daleko idącemu zróżnicowaniu w przypadku języka obcego. Procesy te muszą być poddane intensywnym zabiegom dydaktycznym. Uczącym się języka obcego potrzebne jest rozbudowane doświadczenie komunikacyjne, zbliżone do doświadczenia rodzimych użytkowników języka, aby móc dokonywać właściwych wyborów w zakresie form, a także planów i strategii działania (Dakowska, 2001, 73). Umiejętność komunikacji polega na wykorzystaniu wszystkich dostępnych źródeł informacji w sposób zintegrowany i strategiczny – taki charakter musi mieć także doświadczenie komunikacyjne w języku niemieckim nabywane w warunkach szkolnych.
- Zadania i ćwiczenia stosowane na zajęciach języka niemieckiego od samego początku powinny służyć interakcji językowej i wzbogacać ją. Formy językowe nie powinny być ćwiczone w izolacji od ich znaczenia i kontekstu użycia oraz ich funkcji komunikacyjnej. Materiał do ćwiczeń powinny stanowić w jak największym stopniu spójne teksty i dłuższe wypowiedzi (por. „tekst w sytuacji komunikacyjnej" – Krumm, 1993, 6 i n.; por. rozdz. 5).

- W procesie nauczania języka niemieckiego należy zwrócić baczną uwagę także na rodzaje interakcji językowych, jakie podejmują uczący się. Mają one bowiem dla skuteczności tego procesu wielkie znaczenie. Korzystne warunki dla rozwoju umiejętności językowych można stworzyć nie tylko poprzez odpowiednie przygotowanie materiału dydaktycznego (por. rozdz. 5), ale również dzięki zastosowaniu odpowiednich interakcyjnych działań językowych, takich jak: wymiana informacji, pytania wyjaśniające, pytania precyzujące, prośby o powtórzenie, potwierdzenia, korekty, precyzowanie, parafrazy, powtórzenia, rozszerzenia i uzupełnienia wypowiedzi itp. Zastosowanie tych strategii na lekcji języka obcego, zamiast redukcji interakcji pomiędzy nauczycielem a uczącym się do prostego schematu *pytanie – odpowiedź*, powoduje większe zainteresowanie uczących się w przetwarzaniu problemu i jego rozwiązaniu oraz wzrost ich aktywności i samodzielności. Zaś aktywność i samodzielność uczących się – prowadząca do ich wzmożonej własnej produkcji językowej – bardzo stymuluje proces uczenia się (por. „*output hypothesis*" - Swain, 1985, tu: Henrici, 1995, 17; Grabe i Stoller, 1997, 6).

Podsumowując: procesy uczenia się języka niemieckiego jako języka sąsiada w szkołach ponadpodstawowych powinny być inicjowane w sensownych sytuacjach komunikacyjnych, gdyż nadrzędnym celem nauczania tego języka jest umożliwienie uczącym się brania od samego początku nauki udziału w procesie komunikacji językowej i jednocześnie stopniowe budowanie i wspieranie rozwoju ich kompetencji komunikacyjnej. Na tej drodze niezbędnie potrzebne są objaśnienia formalne i odpowiednie ćwiczenia strukturalne. Nie powinny one jednak dominować lekcji języka niemieckiego. Wiedza dotycząca systemu języka niemieckiego powinna być rozwijana wraz z umiejętnościami strategicznymi użycia wypowiedzi językowych jako środków komunikacji.

7. Kontrola osiągnięć ucznia

7.1. Oczekiwane efekty programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym:

Uczeń po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej powinien:

- być dobrze przygotowany do podjęcia dalszej nauki, np. na uczelni wyższej, lub
- być dobrze przygotowany do podjęcia pracy zawodowej zgodnie z wymogami współczesnego rynku pracy,

- być zainteresowany zjawiskami otaczającego go świata i potrafić aktywnie poszukiwać odpowiedzi na interesujące go pytania poznawcze w oparciu o różne źródła wiedzy, w tym także w języku niemieckim,
- rozumieć znaczenie języka obcego (niemieckiego) dla własnego rozwoju ogólnego, a także dla rozwoju zawodowego,
- umieć korzystać z języka niemieckiego w środowisku prywatnym, edukacyjnym i zawodowym,
- umieć działać w różnych sytuacjach komunikacyjnych w życiu prywatnym i zawodowym,
- być otwarty na kontakty z różnymi osobami, w tym także z rodowitymi mówcami języka niemieckiego,
- okazywać postawę szacunku i tolerancji dla innych kultur, odmiennych tradycji, systemów wartości i obyczajów, w tym dla kultury sąsiada,
- umieć współdziałać w grupie.

Nauka języka niemieckiego jako języka sąsiada może być realizowana w szkole branżowej I i II stopnia jako nauka języka obcego nowożytnego, natomiast w liceum i technikum – jako nauka pierwszego języka obcego, drugiego języka obcego lub jako nauka jednego z dwóch języków obcych w oddziałach dwujęzycznych. W zależności od danego wariantu i szkoły, różna jest liczba godzin przeznaczona na realizację nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada i tym samym różne są poziomy biegłości językowej oczekiwane od uczących się kończących III etap edukacyjny. Oczekiwane poziomy biegłości językowych w poszczególnych wariantach zostały opisane w nawiązaniu do wymogów Podstawy programowej kształcenia ogólnego w zakresie języka obcego nowożytnego w szkole branżowej I stopnia, określonej w Rozp. MEN z dn. 14 lutego 2017 r. (Dz. U. 2017 poz. 356), w nawiązaniu do wymogów Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, określonej w Rozp. MEN z dn. 30 stycznia 2018 r. (Dz. U. 2018 poz. 467) oraz w odniesieniu do poziomów biegłości w zakresie poszczególnych umiejętności językowych określonych w Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie (ESOKJ). Jednak ze względu na specyfikę tego ostatniego dokumentu, przeznaczonego z założenia dla osób dorosłych uczących się języka obcego, podane na danym poziomie biegłości umiejętności językowe należy traktować jako orientacyjne.

Warianty realizacji programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym:

Rodzaj szkoły	Język	Opis	Poziom ESOKJ
liceum ogólnokształcące	język niemiecki jako pierwszy język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7] – kształcenie w zakresie podstawowym (12 godzin w 4-letnim cyklu edukacyjnym)[8]	B1+/B2 (B2+ w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7] – kształcenie w zakresie rozszerzonym (18 godzin w 4-letnim cyklu edukacyjnym) [9]	B2+ (C1 w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7]– w oddziale dwujęzycznym (23 godziny w 4-letnim cyklu edukacyjnym) [10]	C1 (C2 w zakresie rozumienia)
	język niemiecki jako drugi język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[11] – kształcenie w zakresie podstawowym (8 godzin w 4-letnim cyklu edukacyjnym)	B1/B1+ (B2 w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego	C1+ (C2 w zakresie

[7] Wysokie oczekiwane efekty kształcenia w zakresie języka niemieckiego nauczanego jako drugi język obcy w programie nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na II etapie edukacyjnym – A1+ (A2+ w zakresie rozumienia) w wariancie podstawowym oraz A2 (B1 w zakresie rozumienia) w oddziale dwujęzycznym – pozwalają na osiągnięcie poziomów kompetencji określonych w Podstawie programowej na koniec III etapu edukacyjnego jak dla języka obcego nauczanego jako pierwszy język obcy.

[8] Tygodniowy wymiar godzin w danej klasie dla poszczególnych szkół III etapu edukacyjnego – zob. Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załączniki nr 4, 5, 8 i 11 (Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

[9] W zakresie rozszerzonym: 6 godzin w 4-letnim cyklu dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym dla przedmiotu w zakresie podstawowym (Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 4, Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

[10] W oddziale dwujęzycznym: 11 godzin w 4-letnim cyklu dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym dla przedmiotu w zakresie podstawowym (Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 4, Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

[11] Z punktu widzenia programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada jest możliwy wariant nauczania języka niemieckiego, który był nauczany jako pierwszy język obcy na II etapie edukacyjnym, jako drugiego języka obcego na III etapie edukacyjnym – bez obawy zahamowania rozwoju językowego uczących się i „utraty" ich (wysokiego) poziomu umiejętności językowych. Zakładany poziom umiejętności językowych na koniec II etapu edukacyjnego w wariancie podstawowym dla języka niemieckiego nauczanego jako pierwszy język obcy to A2+ (B1 w zakresie rozumienia), zaś na koniec III etapu edukacyjnego w wariancie podstawowym dla języka niemieckiego nauczanego jako drugi język obcy – to B1/B1+ (B2 w zakresie rozumienia).

		nauczanego jako 1. lub 2. język obcy – w oddziale dwujęzycznym (19 godzin w 4-letnim cyklu edukacyjnym)[10]	rozumienia)
technikum	język niemiecki jako pierwszy język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7] – w zakresie podstawowym (12 godzin w 5-letnim cyklu edukacyjnym)	B1+/B2 (B2+ w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7] – w zakresie rozszerzonym (18 godzin w 5-letnim cyklu edukacyjnym)[12]	B2+ (C1 w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[7]– w oddziale dwujęzycznym (22 godziny w 5-letnim cyklu edukacyjnym)[13]	C1+ (C2 w zakresie rozumienia)
	język niemiecki jako drugi język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy[11] – w zakresie podstawowym (8 godzin w 5-letnim cyklu edukacyjnym)	B1/B1+ (B2 w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. lub 2. język obcy – w oddziale dwujęzycznym (18 godzin w 5-letnim cyklu edukacyjnym) [13]	C1+ (C2 w zakresie rozumienia)
szkoła branżowa I stopnia	język niemiecki jako język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. język obcy (8 godzin w 3-letnim cyklu edukacyjnym)[14]	B1+ (B2 w zakresie rozumienia)

[12] W zakresie rozszerzonym: 6 godzin w 5-letnim cyklu dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym dla przedmiotu w zakresie podstawowym (Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 5, Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

[13] W oddziale dwujęzycznym: 10 godzin w 5-letnim cyklu dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym dla przedmiotu w zakresie podstawowym (Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 5, Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

[14] Przy założeniu, że na naukę języka niemieckiego wykorzystano 3 godziny do dyspozycji dyrektora szkoły w całym cyklu – por. Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 8 (Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 2. język obcy (8 godzin w 3-letnim cyklu edukacyjnym)[14]	A2+ (B1/B1+ w zakresie rozumienia)
szkoła branżowa II stopnia	język niemiecki jako język obcy	kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 1. język obcy (10 godzin w 2-letnim cyklu edukacyjnym)[15]	B2 (B2+ w zakresie rozumienia)
		kontynuacja z przedszkola i szkoły podstawowej języka niemieckiego nauczanego jako 2. język obcy (10 godzin w 2-letnim cyklu edukacyjnym)[15]	B1 (B1+/B2 w zakresie rozumienia)

Szczegółowe efekty programu w zakresie rozwoju poszczególnych sprawności językowych:

Sprawność	**Kompetencja**	**Umiejętności – uczeń:**
Rozumienie ze słuchu	leksykalna	• zna słownictwo dotyczące tematyki zajęć językowych i niejęzykowych, w tym także przedmiotów zawodowych (por. „język obcy ukierunkowany zawodowo", rozdz. 4) realizowanych w języku niemieckim* * ilekroć w dalszej części tabeli będzie mowa o *zajęciach*, należy przez to rozumieć *zajęcia językowe i niejęzykowe realizowane w języku niemieckim, takie jak: zajęcia języka niemieckiego jako języka obcego, przedmioty niejęzykowe w oddziałach dwujęzycznych, projekty międzyprzedmiotowe, zajęcia dodatkowe itd*.
	gramatyczna	• zna i rozpoznaje w wypowiedziach ustnych struktury gramatyczne w powiązaniu z ich funkcją komunikacyjną
	semantyczna	• rozumie treści wyrażane dzięki odpowiednio dobranym formom językowym (w tym wypowiedzi rodzimych użytkowników języka niemieckiego)
	fonetyczna	• rozumie wypowiedzi rodzimych użytkowników języka formułowane w niemieckiej, austriackiej i szwajcarskiej standardowej odmianie tego języka, a także wypowiedzi rodzimych użytkowników języka z zabarwieniem regionalnym i dialektalnym

[15] Przy założeniu, że na naukę języka niemieckiego wykorzystano 3 godziny do dyspozycji dyrektora szkoły w całym cyklu – por. Rozp. MEN z dn. 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Załącznik nr 11 (Dz.U. z 2019 r., poz. 639).

	dyskursywna	• rozumie dłuższe, spójne wypowiedzi na wybrane tematy związane z problematyką zajęć • potrafi zidentyfikować istotne informacje w wypowiedzi ustnej • potrafi wyszukać wybrane informacje w wypowiedzi ustnej
	pragmatyczna	• potrafi odpowiednio reagować na kierowane do niego wypowiedzi języka niemieckiego (w tym wypowiedzi rodzimych użytkowników języka niemieckiego) • potrafi uczestniczyć w dialogu • potrafi uczestniczyć w dyskusji na wybrane tematy związane z tematyką zajęć • rozumie stanowiska, opinie itd. dot. wybranego problemu związanego z tematyką zajęć • potrafi zrozumieć argumenty za i przeciw w dyskusji i je interpretować (zajmować wobec nich stanowisko) • potrafi interpretować zamiary komunikacyjne wyrażane dzięki odpowiednim środkom językowym i odpowiednio reagować
	socjolingwistyczna	• zna, rozumie i potrafi interpretować społeczne i kulturowe normy i uwarunkowania użycia wypowiedzi językowych i odpowiednio na nie reaguje • rozróżnia formalny i nieformalny styl wypowiedzi ustnej
Mówienie	leksykalna	• używa w swoich wypowiedziach słownictwa dotyczącego tematyki zajęć
	gramatyczna	• formułuje swoje wypowiedzi zgodnie z regułami gramatycznymi języka niemieckiego, nawet jeśli nie są one całkowicie bezbłędne
	semantyczna	• potrafi wyrażać treści dzięki odpowiednim strukturom językowym
	fonetyczna	• ma poprawną wymowę
	dyskursywna	• potrafi sformułować spójną, logiczną, poprawną i adekwatną komunikacyjnie wypowiedź na wybrany temat • potrafi przedstawić w sposób spójny, logiczny, poprawny i adekwatny treści związane z tematyką zajęć (np. w formie prezentacji ustnej)

	pragmatyczna	• potrafi nawiązać rozmowę • potrafi uczestniczyć w dialogu • potrafi uczestniczyć w dyskusji na wybrane tematy • posiada umiejętności retoryczne i polemiczne • potrafi wyrażać swoje stanowisko, swoją opinię dot. wybranego problemu • potrafi prezentować argumenty za i przeciw w dyskusji • wyraża swoje zamiary komunikacyjne dzięki odpowiednim środkom językowym
	socjolingwistyczna	• używa odpowiednich form grzecznościowych, np. form adresatywnych w rozmowie itd.
Czytanie	leksykalna	• zna słownictwo dotyczące tematyki zajęć • posiada bogaty zasób leksykalny pozwalający mu na czytanie ze zrozumieniem tekstów informacyjnych (*Sachtexte*) i literackich
	gramatyczna	• zna i rozpoznaje w tekstach pisanych struktury gramatyczne w powiązaniu z ich funkcją komunikacyjną
	semantyczna	• rozumie treści wyrażane dzięki odpowiednio dobranym formom językowym (w tym w tekstach autentycznych w języku niemieckim)
	ortoepiczna	• potrafi rozpoznać i prawidłowo odczytać formę graficzną wyrażeń językowych w języku niemieckim, nawet takich, z którymi spotyka się po raz pierwszy
	dyskursywna	• rozumie dłuższe, spójne teksty pochodzące z różnych źródeł na wybrane tematy związane z problematyką zajęć • rozumie i potrafi interpretować wybrane formy literackie • potrafi zidentyfikować istotne informacje w tekście • potrafi wyszukać wybrane informacje w tekście • posiada umiejętności analizy dyskursu, tj. jest świadomy cech charakterystycznych dyskursu – układu tekstu i występujących w nim związków czasowych, przestrzennych, przyczynowo-skutkowych i logicznych, a także jego rodzaju i funkcji (np. klasyfikacja, opis, różne rodzaje definicji, instrukcje itp.)
	pragmatyczna	• potrafi interpretować zamiary komunikacyjne wyrażane za pomocą form językowych języka niemieckiego (w tym w tekstach autentycznych w języku niemieckim) • potrafi rozpoznać próbę manipulacji w tekście pisanym i

		odpowiednią ją interpretuje • rozróżnia formalny i nieformalny styl wypowiedzi pisemnej
	socjolingwistyczna	• zna i rozumie społeczne i kulturowe normy i uwarunkowania użycia wypowiedzi językowych i potrafi je interpretować
Pisanie	leksykalna	• używa w swoich wypowiedziach pisemnych słownictwa dotyczącego tematyki zajęć
	gramatyczna	• formułuje swoje wypowiedzi pisemne zgodnie z regułami gramatycznymi języka niemieckiego, nawet jeśli nie są one całkowicie bezbłędne
	semantyczna	• potrafi wyrażać treści dzięki odpowiednim strukturom językowym
	ortograficzna	• zna i stosuje zasady ortograficzne języka niemieckiego
	dyskursywna	• potrafi sformułować spójną, logiczną, poprawną i adekwatną komunikacyjnie wypowiedź na piśmie na wybrany temat • potrafi przedstawić w sposób spójny, logiczny, poprawny i adekwatny treści związane z tematyką zajęć (np. w formie pisemnej prezentacji) • posiada umiejętności produktywnego posługiwania się funkcjami dyskursu, takimi jak streszczanie, opisywanie, wyjaśnianie, wnioskowanie, referowanie itd.
	pragmatyczna	• potrafi napisać tekst zgodnie z regułami pragmatycznymi dot. danego rodzaju tekstu, np. list formalny, życiorys, podanie itd. • potrafi wyrażać swoje stanowisko, swoją opinię dot. wybranego problemu • potrafi prezentować w tekście pisanym argumenty za i przeciw jakiemuś stanowisku • wyraża swoje zamiary komunikacyjne dzięki odpowiednim środkom językowym
	socjolingwistyczna	• używa odpowiednich form grzecznościowych, np. form adresatywnych w korespondencji (mailowej) itd.

7.2. Pomiar osiągnięć uczniów

7.2.1. Egzamin zewnętrzny

Pierwszą formą pomiaru osiągnięć jest egzamin maturalny. Ta forma pomiaru przeznaczona jest dla uczniów liceów i techników. Uczniowie biorący udział w programie przystępują do egzaminu maturalnego w języka obcego zgodnie z poniższymi uregulowaniami prawnymi.

- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. prawo oświatowe (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1148),
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1481),
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego i egzaminu maturalnego (Dz.U. z 2016 r. poz.2223 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 kwietnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i sposobu przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego i egzaminu maturalnego (Dz.U. 2019 poz. 626)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r. poz. 977 ze zm.).

7.2.2. Arkusz kompetencji językowych ucznia

Druga część pomiaru ma charakter opisowy i jest sporządzana samodzielnie przez ucznia na podstawie *Europejskiego Portfolio Językowego dla uczniów ponadgimnazjalnych i studentów* (Bartczak i in. 2006), jak i najnowszej wersji Europejskiego Opisu Systemu Kompetencji Językowych: *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Begleitband* (2020).

Uczniowie, którzy nie osiągną poziomu B2 mogą skorzystać z arkusza kompetencji językowych przeznaczonego na poziom B1, który dołączony został do programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na II etapie edukacyjnym.

Arkusze kompetencji językowych na poziomie B2, C1 i C2, dopasowane zostały do założeń programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada i poszerzonego o dystraktory opisujące specyficzne kompetencje językowe związane z jego realizacją. Samodzielne określenie poziomu przez ucznia jest wynikiem przyjętego w programie podejścia autonomizującego ucznia. Autonomia w dydaktyce języków obcych opisywana jest jako proces, w którym uczący przejmuje większą odpowiedzialność za swój proces uczenia się, uświadamia sobie swoje potrzeby w zakresie uczenia się, sam sobie stawia swoje własne cele i planuje uczenie, rozpoznaje najlepsze możliwości uczenia się dostosowane do jego indywidualnej osobowości, modyfikuje je zgodnie ze swoimi potrzebami oraz kontroluje swój proces uczenia się (Tönshoff, 2004). Z tego względu w arkuszu oceny poziomu kompetencji językowych za Bartczak i in. (2006), oraz *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen.*

Begleitband (2020) uwzględnione zostały także dystraktory dotyczące umiejętności ucznia w stosowaniu strategii komunikacyjnych i strategii uczenia się.

W rejonach nadgranicznych kontakty z sąsiadami przebiegają na bardzo różnych płaszczyznach: administracyjnych, oświatowych, ekonomicznych, przemysłowych, rodzinnych, społecznych (znajomości i przyjaźnie), sportowych itd., więc każda osoba ucząca się języka sąsiada ma swoje indywidualne cele i priorytety uczenia się. Warto więc, by nauczyciele ten fakt uświadamiali uczniom i wspierali postawy autonomizujące ucznia w nauce języka niemieckiego. Postulujemy więc, by na koniec III etapu edukacyjnego uczniowie samodzielnie wypełnili arkusz z listą umiejętności językowych. Takie działanie umożliwi im określenie swoich postępów i wyznaczenie celów na przyszłość. W tabeli "Warianty realizacji programu nauczania języka niemieckiego jako języka sąsiada na III etapie edukacyjnym" określono zamierzone na koniec szkoły średniej poziomy ESOKJ dla różnych grup uczniów. Kierując się tymi poziomami, nauczyciel wręcza odpowiednie arkusze uczniom, którzy je wypełniają. Jeśli dany uczeń zaznaczy w przypadku większości odpowiedzi rubrykę "już potrafię", nauczyciel może poprosić go o wypełnienie arkusza z wyższego poziomu biegłości. Bazując na wiedzy o uczniach i ich poziomie językowym, nauczyciel może indywidualizować arkusze oceny kompetencji językowej ucznia, tzn. oferować poszczególnym uczniom zestawy list umiejętności z różnych poziomów ESOKJ (np. niższy poziom dla umiejętności produktywnych - mówienie i/lub pisanie, a wyższy - dla umiejętności receptywnych - słuchanie i/lub czytanie). Zakładamy bowiem, że w naszym programie poziom kompetencji językowej danego ucznia może być różny w odniesieniu do poszczególnych sprawności językowych np.: uczeń może osiągnąć poziom B2 w odniesieniu do sprawności "rozmawiam" i "opowiadam", ale C1 w odniesieniu do sprawności słuchania ze zrozumieniem.

W arkuszach poziomów B2, C1 i C2 dodane zostały dystraktory pomagające opisać kompetencję wielokulturową oraz wielojęzyczną ucznia. Nasza perspektywa odnosi się do założeń Rady Europy (*Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen. Begleitband,* 2020, 144), zgodnie z którymi osoba ucząca się języków obcych, by w pełni uczestniczyć w kontekstach społecznych i edukacyjnych, działa poprzez uruchamianie swoich wszystkich kulturowych i językowych zasobów.

Z pewnością ciekawym doświadczeniem byłoby wypełnienie takiego arkusza także z perspektywy nauczyciela i porównywanie odpowiedzi obu stron. Opisowa forma określenia kompetencji językowej ucznia jest także bardzo pomocnym materiałem w spotkaniach z

rodzicami, dla których sama ocena z języka obcego nie niesie wiele informacji o faktycznych umiejętnościach językowych ich dziecka.

Poziom B2

B2 SŁUCHAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zrozumieć wypowiedzi dotyczące znanych mi oraz nowych faktów i zjawisk, związanych z życiem prywatnym, szkołą, uczelnią i treściami lekcji.			
Potrafię zrozumieć ogólny tok długich wypowiedzi i wystąpień na znane mi tematy, nawet wtedy, gdy nie są formułowane w języku potocznym.			
Potrafię zrozumieć główne tezy złożonych wypowiedzi na różne tematy, także na tematy z zakresu różnych przedmiotów szkolnych.			
Potrafię zrozumieć dyskusję prowadzoną przez rodzimych użytkowników języka np. w czasie pracy projektowej z niemieckim partnerem.			
Potrafię zrozumieć większość filmów, programów telewizyjnych, audycji radiowych, vlogów.			
Potrafię zrozumieć, co do mnie mówią moi niemieccy partnerzy w projektach między- i pozaszkolnych.			
MOJE STRATEGIE			
Koncentruję się na sednie / kluczowych punktach wypowiedzi.			
Wykorzystuję kontekst i sytuację, w której się znajduję, dla celów zrozumienia wypowiedzi.			

B2 CZYTAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię swobodnie czytać rozmaite teksty, w tym teksty wykorzystywane na różnych przedmiotach szkolnych.			
Potrafię znaleźć potrzebne informacje w różnych źródłach, papierowych i internetowych.			

Potrafię zrozumieć specjalistyczne artykuły z różnych dziedzin, jeżeli mogę sprawdzić, np. w słowniku znaczenie nieznanych terminów.			
Potrafię zrozumieć artykuły dotyczące współczesnych problemów, w których autorzy wyrażają określone poglądy.			
Potrafię czytać współczesne teksty literackie pisane prozą (np. nowele, krótkie powieści), rozumiejąc przebieg akcji i motywacje bohaterów.			
MOJE STRATEGIE			
Koncentruję się na sednie / kluczowych wypowiedziach.			
Czytam uważnie tytuł, nagłówek, pierwszy i ostatni akapit tekstu, aby wydobyć z nich informacje dotyczące treści tekstu.			
W strukturze tekstu potrafię wykorzystać słowa-łączniki, by lepiej zrozumieć podaną w tekście argumentację.			
Potrafię wywnioskować prawdopodobne znaczenie nieznanych słów poprzez ustalenie rdzenia słowa czy elementów leksykalnych.			
Czytając trudniejsze teksty, potrafię sobie pomóc, sprawdzając (np. w słowniku) znaczenie nieznanych mi wyrażeń.			

B2 MÓWIĘ – POROZUMIEWAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię prowadzić dłuższe konwersacje na ogólne tematy, nawet w hałaśliwym otoczeniu klasy lub grupy, z którą przeprowadzam projekt.			
Potrafię prowadzić spontaniczną rozmowę z rodzimymi użytkownikami języka bezpośrednio przez telefon lub za pomocą innych komunikatorów.			
Potrafię wyrażać pragnienia i zamierzenia.			
Potrafię wyrażać emocje w określonych sytuacjach życiowych i pytać o nie innych.			
Potrafię wyrażać opinie, uzasadniać je i bronić swoich poglądów, np. w pracy nad wspólnym projektem z sąsiadem z Niemiec.			
Potrafię przeprowadzać z partnerem niemieckim wywiady na interesujące mnie tematy lub tematy związane z lekcjami i projektami szkolnymi.			
MOJE STRATEGIE			

Potrafię stosować elementy opóźniające wypowiedź takie jak: *to jest trudne pytanie…,* aby uzyskać czas na formułowanie swojej wypowiedzi. Następnie staram się dokończyć swoją wypowiedź.			
Zadaję mojemu rozmówcy pytanie w celu sprawdzenia, czy trafnie zrozumiałam/zrozumiałem jego wypowiedź.			
Proszę mego rozmówcę o wyjaśnienie, by upewnić się, że rozumiem abstrakcyjne, kompleksowe idee będące tematem rozmowy.			
Potrafię dopytywać, by wyjaśnić kwestię, która została przedstawiona w zawoalowany sposób.			

B2 MÓWIĘ – SAMODZIELNIE WYPOWIADAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię jasno i szczegółowo wypowiadać się na tematy związane z moimi zainteresowaniami, treściami przerabianymi na lekcjach i projektami.			
Potrafię wygłaszać referaty na ogólne tematy, jaki i tematy związane z przerabianym materiałem szkolnym i projektami, zachowując płynność i przejrzystość wypowiedzi.			
Potrafię przedstawić swój punkt widzenia na temat bieżących wydarzeń, jak i na temat wydarzeń omawianych na lekcjach, czy w czasie realizacji projektów z sąsiadami z Niemiec.			
Potrafię przedstawić zalety i wady różnych rozwiązań, w tym zagadnień dot. różnych przedmiotów i projektów szkolnych odpowiednio je uzasadniając.			
Potrafię przedstawić przejrzyste i uporządkowane opisy oraz prezentacje, w tym opisy i prezentacje dotyczące problematyki związanej z przerabianymi treściami szkolnymi oraz projektami z sąsiadem z Niemiec.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię planować, w jaki sposób i co powiedzieć, uwzględniając reakcje słuchaczy.			
Potrafię opisywać i parafrazować, by w ten sposób poradzić sobie z trudnościami leksykalnymi lub gramatycznymi.			
Potrafię rozwiązywać problemy komunikacyjne poprzez unikanie trudnych wyrażeń.			

Samodzielnie potrafię poprawić moje błędy, gdy je zauważę w czasie rozmowy.			

B2 PISZĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię napisać dłuższy tekst na temat związany z moimi zainteresowaniami, treściami omawianymi na lekcjach i projektami.			
Potrafię napisać sprawozdanie, w tym sprawozdanie z przeprowadzanego eksperymentu, wydarzenia kulturalnego czy projektu.			
Potrafię napisać referat, na tematy interkulturowe czy tematy związane z omawianymi na lekcjach treściami.			
Potrafię napisać tekst o charakterze argumentacyjnym, rozważając argumenty za i przeciw.			
Potrafię napisać streszczenie artykułu.			
Potrafię napisać recenzję filmu czy książki, które oglądałem/czytałem w języku niemieckim.			
Potrafię napisać list do prasy czy do instytucji w Niemczech po przeczytaniu artykułu czy przeprowadzeniu projektu.			
Potrafię opisać rzeczywiste i fikcyjne wydarzenia, np. wydarzenia z realizacji projektu z partnerem niemieckim.			
Potrafię wyrazić moje uczucia czy poglądy w mailu prywatnym.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię opisywać i parafrazować, by w ten sposób poradzić sobie z trudnościami leksykalnymi lub gramatycznymi.			
Potrafię rozwiązywać problemy komunikacyjne poprzez unikanie trudnych wyrażeń.			

B2 KOMPETENCJA WIELOJĘZYCZNA I WIELOKULTUROWA

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zauważyć różnice pomiędzy kulturą moją i innymi kulturami / kulturą sąsiada / kulturą innych krajów			

niemieckojęzycznych i dzięki temu unikać nieporozumień komunikacyjnych lub wyjaśniać je.			
Potrafię rozpoznać podobieństwa i różnice w kulturowo uwarunkowanych wzorcach zachowania, (np. w gestach i sile głosu, wchodzeniu w słowo), zastanawiać się nad ich znaczeniem i wykorzystać je, by osiągnąć porozumienie z partnerem komunikacyjnym.			
Potrafię odpowiednio interpretować sygnały o charakterze kulturowym (np. uprzejme lub niebezpośrednie sposoby odmowy, dezaprobaty).			
Potrafię w spotkaniu o charakterze interkulturowym rozpoznać, że to, co w konkretnej sytuacji uważam za zwyczajne, czy utarte nie musi w taki sam sposób być rozumiane przez partnera rozmowy i w związku z powyższym potrafię odpowiednio reagować i komunikować.			
Potrafię wykorzystać wiedzę na temat cech gatunkowych tekstów tworzonych w znanych mi językach, po to, by lepiej rozumieć teksty obcojęzyczne.			

Poziom C1

C1 SŁUCHAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zrozumieć ożywioną rozmowę między rodzimymi użytkownikami języka np. w czasie debat szkolnych czy w fazie podsumowania projektu.			
Potrafię zrozumieć większość skomplikowanych wykładów, debat i dyskusji, także tych dotyczących treści przedmiotowych.			
Potrafię zrozumieć dłuższe wystąpienia nawet wtedy, gdy ich struktura nie jest przejrzysta, a związki między poszczególnymi wątkami nie są jasno wyrażone np. w fazie podsumowania projektów czy w czasie różnych wydarzeń prowadzonych we współpracy z partnerami niemieckimi.			
Potrafię zrozumieć skomplikowane informacje techniczne, przyrodoznawcze oraz o tematyce historyczno-społecznej			
Potrafię zrozumieć i określić wzajemny stosunek i postawy rozmówców w filmach, vlogach, reportażach wykorzystywanych na			

lekcjach.			
Potrafię zrozumieć wiele wyrażeń idiomatycznych.			
Potrafię zrozumieć wyrażenia związane z obszarem technologii informacyjnych.			
Potrafię zrozumieć treści przekazywane językiem specjalistycznym stosowanym podczas zajęć przedmiotowych, np. geografii, fizyki, chemii.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię z sygnałów gramatycznych i leksykalnych, jak i ze wskazówek kontekstowych wyciągać wnioski na temat postaw, nastrojów, intencji rozmówców oraz je wykorzystywać do przewidywania dalszych części wypowiedzi.			

C1 CZYTAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zrozumieć szczegółowo długie i skomplikowane teksty na różne tematy przyrodoznawcze, techniczne, historyczne i społeczne, szczególnie, jeśli mogę ponownie przeczytać trudniejsze fragmenty.			
Potrafię określić stanowisko autora oraz przedstawione opinie, również wówczas, gdy nie są przedstawione wprost np. w tekstach literackich oraz o tematyce historycznej lub społecznej.			
Potrafię zrozumieć wszelką korespondencję (listową, mailową, sms-ową, czy pośrednio poprzez platformy społeczne) korzystając czasem ze słownika.			
Potrafię zrozumieć długie teksty literackie o zróżnicowanym stylu napisane prozą i wierszem.			
Potrafię zrozumieć długie instrukcje techniczne z różnych dziedzin, jak protokoły z badań oraz artykuły naukowe.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię z sygnałów gramatycznych i leksykalnych, jak i ze wskazówek kontekstowych wyciągać wnioski na temat postaw, nastrojów, intencji rozmówców oraz je wykorzystywać do przewidywania dalszych części wypowiedzi.			

C1 MÓWIĘ – POROZUMIEWAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię porozumiewać się swobodnie i spontanicznie w nowych sytuacjach np. w czasie spotkań z partnerami niemieckimi.			
Potrafię przeprowadzić rozmowę na tematy abstrakcyjne i bliżej mi nieznane np. dotyczące teorii socjologicznych, psychologicznych czy filozoficznych.			
Potrafię swobodnie wyrażać moje myśli, odczucia oraz nawiązywać do wypowiedzi rozmówców np. w czasie debat z partnerami niemieckimi dotyczących historii.			
Potrafię elastycznie i efektywnie używać języka w celach towarzyskich w szkole, w pracy oraz w kontekstach szkolnych i w wymianach partnerskich.			
Potrafię stosować aluzje i żartować np. w czasie negocjacji z nauczycielem dotyczących wystawianych przez niego stopni.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię zacząć moją własną wypowiedź zwrotem, który pozwala mi zyskać czas np. *das sehe ich ein bisschen anders, ich würde es vielleicht lieber so machen* po to, by zastanowić się oraz podtrzymać i kontynuować wypowiedź.			
Potrafię zręcznie dołączyć się do wypowiedzi innych rozmówców.			
Potrafię poprosić o komentarze i wyjaśnienia, aby upewnić się, że rozumiem kompleksowe, abstrakcyjne idee przekazywane live lub online w kontekście szkolnym czy zawodowym.			

C1 MÓWIĘ – SAMODZIELNIE WYPOWIADAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię wypowiadać się na tematy związane z kształceniem, pracą lub praktyką.			
Potrafię wyraźnie i szczegółowo przedstawić dowolnie wybrany temat, zachowując strukturę wypowiedzi np. w czasie prezentacji, debat, czy projektów z partnerem z Niemiec.			
Potrafię skomentować wypowiedź na dowolnie wybrany temat			

(przedstawić własne uzasadnienie i podać odpowiednie przykłady).			
Potrafię szczegółowo opisywać swoje doświadczenia, przeżycia i reakcje, także te dotyczące kontekstu szkolnego oraz wymian z partnerem z Niemiec.			
Potrafię dostosować słownictwo i styl do odbiorcy wypowiedzi.			
Potrafię tworzyć staranne wypowiedzi (np. wykład, odczyt, referat o tematyce technicznej, przyrodoznawczej, historycznej czy społecznej), poparte stosownymi wnioskami.			
MOJE STRATEGIE			
Przy przygotowaniu wypowiedzi o charakterze formalnym potrafię świadomie stosować konwencje związane z tym tekstem (np. ze strukturą tekstu czy stopniem formalności).			
Potrafię kreatywnie zastosować mój cały repertuar leksykalny i efektywnie wykorzystać go przy parafrazowaniu.			
W przypadku trudności związanych z wyrażeniem moich intencji potrafię zacząć wypowiedź od nowa i ją przeformułować, nie dopuszczając do całkowitego przerwania wypowiedzi.			
Potrafię skutecznie poprawić swoją wypowiedź.			

C1 PISZĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię wypowiedzieć się pisemnie na tematy związane z kształceniem, pracą lub praktyką np. napisać podanie o przyjęcie na praktyki w regionie sąsiada oraz pismo motywacyjne.			
Potrafię kompleksowo przedstawić dowolnie wybrany temat zwracając uwagę na strukturę wypowiedzi, np. w czasie prezentacji, debat, czy projektów z partnerem z Niemiec.			
Potrafię napisać komentarz na podany temat, prezentując różne stanowiska i własne uzasadnienia.			
Potrafię napisać streszczenie tekstów specjalistycznych i literackich.			
Potrafię napisać list formalny, zachowując właściwe formy (np. zażalenie do organów miejskich na brak zachowania norm ekologicznych w konkretnej sytuacji).			

Potrafię napisać poprawny tekst, dostosowując słownictwo do adresata/czytelnika/tematu np. ulotkę informacyjną dla turystów, petycję do władz z propozycją wprowadzenia istotnych zmian czy zaproszenie do partnerów na wydarzenie o charakterze kulturowym.			
MOJE STRATEGIE			
Przy przygotowaniu wypowiedzi o charakterze formalnym potrafię świadomie stosować konwencje związane z tym tekstem (np. ze strukturą tekstu czy stopniem formalności).			
Potrafię kreatywnie zastosować mój cały repertuar leksykalny i efektywnie wykorzystać go przy parafrazowaniu.			
W przypadku trudności związanych z wyrażeniem moich intencji potrafię zacząć wypowiedź od nowa i ją przeformułować.			
Potrafię skutecznie poprawić swoją wypowiedź.			

C1 KOMPETENCJA WIELOJĘZYCZNA I WIELOKULTUROWA

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zauważyć różnice w socjolingwistycznych i pragmalingwistycznych konwencjach, krytycznie do nich podejść i dopasować do nich własną komunikację np. znać formy zwracania się do różnych osób: *Frau Schmidt, fangen Sie bitte an!; Anna, fangen Sie bitte an!; Anna, fange bitte an!; czy w listach: Sehr geehrte Familie Schmidt!*			
Potrafię wyjaśnić i zinterpretować podłoże zjawisk i praktyk kulturowych odnosząc się przy tym do doświadczeń z interkulturowych spotkań, lektur oraz filmów.			
Rozumiem aspekt wieloznaczności w komunikacji interkulturowej. Potrafię w kulturowo odpowiedni sposób doprowadzić do wyjaśnienia wieloznacznych sytuacji.			

Poziom C2

C2 SŁUCHAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zrozumieć wykłady i prezentacje na tematy specjalistyczne			

np. prowadzone przez ekspertów, przedstawicieli władz, organizatorów projektów.			
Potrafię zrozumieć rozmówcę, bez względu na szybkość wypowiedzi.			
Potrafię zrozumieć subtelności znaczeniowe (np. ironię, sarkazm, insynuacje), także w dyskusjach na trudne tematy np. historyczne czy społeczne.			
Rozumiem zwroty idiomatyczne.			
Potrafię zrozumieć wyrażenia związane z obszarem technologii informacyjnych.			
Potrafię zrozumieć wszelkie wypowiedzi i informacje usłyszane w mediach, także we vlogach, bez względu na jakość nagrania a także w sytuacji, gdy vloger używa regionalizmów.			
Potrafię zrozumieć żargon młodzieżowy, którym posługują się rówieśnicy z Niemiec.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię z sygnałów gramatycznych i leksykalnych, jak i ze wskazówek kontekstowych wyciągać wnioski na temat postaw, nastrojów, intencji rozmówców oraz je wykorzystywać do przewidywania dalszych części wypowiedzi.			

C2 CZYTAM I ROZUMIEM

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię zrozumieć i krytycznie interpretować wszelkie formy języka pisanego, w tym teksty o dużym stopniu abstrakcji, (np. teksty o autonomii, demokracji, wolności) o złożonej strukturze (np. prace naukowe) oraz teksty literackie (również poezję i dramat).			
Potrafię zrozumieć tekst, nawet wtedy, gdy jego treści nie są wyrażane wprost np. czytając eseje i artykuły w czasopismach na trudne tematy społeczne czy historyczne.			
Potrafię wyczuć w tekście ironię.			
Potrafię zrozumieć zastosowaną grę słów, szczególnie czytając literaturę piękną czy felietony.			
Rozumiem zwroty idiomatyczne w tekście.			

Potrafię zrozumieć wyrażenia związane z obszarem technologii informacyjnych np. w tekstach instruktażowych na temat uruchamiania aplikacji czy radzenia sobie z problemami technologicznymi.			
Potrafię zrozumieć teksty pisane dialektem.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię z sygnałów gramatycznych i leksykalnych, jak i ze wskazówek kontekstowych wyciągać wnioski na temat postaw, nastrojów, intencji rozmówców oraz je wykorzystywać do przewidywania dalszych części wypowiedzi.			

C2 MÓWIĘ – POROZUMIEWAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię uczestniczyć bez wysiłku we wszystkich rozmowach i dyskusjach, również tych, które dotyczą tematów specjalistycznych: technicznych, przyrodoznawczych i kulturowych.			
Potrafię dostosować styl do charakteru rozmowy np. styl debaty akademickiej do debat w ramach projektów z sąsiadem z Niemiec, styl kulturalnej konwersacji w sytuacjach zapoznawania się z partnerami z Niemiec.			
Potrafię stosować wyrażenia idiomatyczne i potoczne np. w czasie nieformalnych spotkań projektowych.			
Potrafię wyrażać precyzyjnie niuanse znaczeniowe (np. ironię) w różnych sytuacjach klasowych.			
Potrafię załatwiając różne formalności związane z wymianami czy przyjmując gości z Niemiec umiejętnie przeformułować swoją wypowiedź, gdy nie została ona zrozumiana przez rozmówcę.			
MOJE STRATEGIE			
Potrafię zacząć moją własną wypowiedź zwrotem, który pozwala mi zyskać czas np. *das sehe ich ein bisschen anders, ich würde es vielleicht lieber so machen* po to, by zastanowić się oraz podtrzymać i kontynuować wypowiedź.			
Potrafię bez trudu włączyć się do rozmowy prowadzonej przez innych rozmówców, aby w ten sposób przyczynić się do osiągnięcia porozumienia albo rozwiązania problemu.			

Potrafię poprosić o komentarze i wyjaśnienia, aby upewnić się, że rozumiem kompleksowe, abstrakcyjne idee przekazywane live lub online w kontekście szkolnym czy zawodowym.			

C2 MÓWIĘ – SAMODZIELNIE WYPOWIADAM SIĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię przedstawić klarowne, płynne opisy przeżyć i doświadczeń, zarówno przeżyć własnych, jak i bohaterów przeczytanych lektur.			
Potrafię klarownie i szczegółowo opisywać złożone zagadnienia, np. problemy współczesnego świata, ze szczególnym uwzględnieniem problemów mojej małej ojczyzny i ojczyzny sąsiada.			
Potrafię płynnie wygłaszać oświadczenia na forum publicznym, odpowiednio akcentując i używając właściwej intonacji np. w czasie prezentacji wyników projektów partnerskich.			
Potrafię wypowiadać się na kontrowersyjne tematy np. tematy społeczno-kulturalne czy ekologiczne.			
Potrafię doradzać i rozstrzygać w kwestiach złożonych w zakresie posiadanych kompetencji np. jako ekspert po zbadaniu jakiegoś problemu związanego z realizacją projektu.			
MOJE STRATEGIE			
Przy przygotowaniu wypowiedzi o charakterze formalnym potrafię świadomie stosować konwencje związane z tym tekstem (np. ze strukturą tego tekstu, czy jego stopniem formalności).			
Potrafię (prawie) niespostrzeżenie dla moich rozmówców płynnie zastąpić słowo, którego nie mogę sobie przypomnieć podobnym wyrażeniem.			
Potrafię w trudnościach z wyrażeniem moich intencji (prawie) niespostrzeżenie dla moich rozmówców zacząć wypowiedź od nowa i ją przeformułować.			

C2 PISZĘ

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Potrafię pisać poprawnie zbudowane i logiczne teksty na złożone tematy (np. sprawozdania, artykuły na temat wydarzeń interkulturowych czy spotkań z partnerem niemieckim.			
Potrafię przedstawić szczegółowo poglądy innych osób, informacje i fakty oraz je oceniać np. w czasie faz podsumowujących projekty.			
Potrafię napisać recenzje tekstów specjalistycznych i literackich.			
Potrafię napisać dłuższe listy i e-maile formalne do różnych instytucji (np. podania o przyjęcie na praktyki, oferty, wnioski o dofinansowanie).			
Potrafię pisać różne teksty, zachowując odpowiedni styl, np. sprawozdania ze zbadania problemu natury społecznej, ekologicznej, czy o charakterze historycznym i kulturowym.			
MOJE STRATEGIE			
Przy przygotowaniu wypowiedzi o charakterze formalnym potrafię świadomie stosować konwencje związane z tym tekstem (np. ze strukturą tego tekstu, czy jego stopniem formalności).			
Potrafię płynnie zastąpić słowo, którego nie mogę sobie przypomnieć podobnym wyrażeniem.			

C2 KOMPETENCJA WIELOJĘZYCZNA I WIELOKULTUROWA

	Już potrafię	Jeszcze ćwiczę	To mój cel
Uwzględniając różnice kulturowe potrafię włączyć się w rozmowę, przy tym unikać nieporozumień oraz irytacji wynikających z podłoża kulturowego.			
Potrafię wykorzystać wiedzę na temat cech gatunkowych tekstów tworzonych w znanych mi językach, po to, by lepiej rozumieć teksty obcojęzyczne.			
W kontekście wielojęzycznym w rozmowach na tematy abstrakcyjne i specjalistyczne potrafię elastycznie korzystać z wszystkich środków językowych w znanych mi językach i w razie potrzeby służyć wyjaśnieniem innym.			

Dostrzegam różnice i podobieństwa pomiędzy metaforami i innymi środkami stylistycznymi w znanych mi językach, i potrafię zastosować je zarówno w celach retorycznych (konwersacyjnych) jak i dla zabawy.			

7.2.3. Projekt końcowy

Ocena realizacji efektów kształcenia w niniejszym programie następuje także poprzez projekt końcowy, wieńczący cały cykl edukacyjny. Projekt ten powinien umożliwić każdemu uczniowi zaprezentowanie kompetencji w zakresie języka niemieckiego na forum szkolnym i pozaszkolnym. Ważne jest więc, by prezentacja wyników projektu odbywała się w atmosferze uroczystości szkolnej przy współudziale gości z instytucji edukacyjnych i administracyjnych z Polski i Niemiec. Tematyką projektu mogą być zagadnienia kulturowe, społeczne, czy przemysłowe. Przy wyborze tematu naczelną zasadą jest uwzględnienie preferencji tematycznych uczniów (por. Bielicka, 2012), natomiast obowiązkowym dodatkowym kryterium przy wyborze tematu projektu powinien być jego aspekt interkulturowy, gdyż poprzez realizację projektu uczniowie powinni zebrać ważną życiowo wiedzę na swój temat oraz na temat mieszkańców z regionu nadgranicznego. W czasie ewaluacji można wziąć pod uwagę takie kryteria jak:

- szerokość ujęcia tematu (wielopłaszczyznowość, współpraca ze środowiskiem),
- metodologia przeprowadzonego badania,
- sposób przedstawienia tematu (swobodne mówienie czy odczytanie, mowa ciała, prozodia)
- poprawność językowa (gramatyczna, leksykalna, fonetyczna, pragmatyczna, dyskursywna).

Z powyższego wynika, że weryfikacja efektów kształcenia uczniów niniejszego programu jest bardzo kompleksowa, gdyż obejmuje testowanie poprzez egzamin zewnętrzny, samoocenę ucznia na podstawie arkusza kompetencji językowych dopasowanego do zadań niniejszego programu oraz prezentację kompetencji językowej na forum publicznym. Wierzymy jednak, że dopiero tak wielopłaszczyznowe spojrzenie na ucznia dostarcza jemu samemu, gronu nauczycielskiemu, rodzicom oraz władzom administracyjnym kompleksowych informacji na temat poziomu kompetencji językowej uczestników programu.

8. Bibliografia

8.1. Literatura młodzieżowa i książki popularnonaukowe

Arthur, Robert, 2009, *Die drei ??? und das Gespensterschloss* (tom 1), Kosmos Verlag (dostępne także dalsze 44 tomy; również jako słuchowiska).

Bank, Zsuzsa, 2012, *Die hellen Tage,* S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Brussig, Thomas, 2014, *Am kürzeren Ende der Sonnenallee*, Fischer Taschenbuch Verlag: Frankfurt am Main.

Ende, Michael, 2004, *Die unendliche Geschichte*, Thienemann, Stuttgart.

Ende, Michael, 2017, *Momo*, als pdf.: https://kupdf.net/queue/michael-ende-momo_59b3cb2edc0d604254568edc_pdf?queue_id=-1&x=1591817824&z=NzkuMTg0LjIwNS4xNTE=

Frank, Anne, 2015, *Das Tagebuch*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Funke Cornelia, *Tintenblut*, 2005, Dressler Verlag, Hamburg.

Funke, Cornelia, *Tintenherz*, 2003, Dressler Verlag, Hamburg.

Funke, Cornelia, *Tintentod*, 2007, Dressler Verlag, Hamburg.

Herrndorf, Wolfgang, 2010, Tschick, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.

Kästner, Erich, 2018, *Emil und die Detektive*, Atrium Verlag (dostępny bezpłatnie także jako pdf. po zarejestrowaniu się: https://www.bookfinder.cloud/?p=Emil+und+die+Detektive&ln=de)

Landgrafe, Bettina, Rygiert Beate, 2011, *Weiße Nana,* Knaur Verlag, München.

Massaquoi, Hans, J. 2001, *Neger, Neger, Schornsteinfeger*. *Meine Kindheit in Deutschland*, Knaur Verlag, München.

Massaquoi, Hans, J. 2008, *Häschen klein ging allein..., Mein Weg in die neue Welt,* S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Rhue, Morton, 1997, *Die Welle*, Otto Maier Verlag, Ravensburg.

Schlink, Bernhard,1995, *Der Vorleser*, Diogenes, Zürich.

Teege, Jennifer, 2014, *Amon, Mein Großvater hätte mich erschossen, Rowohlt,* Reinbek bei Hamburg

Topçu, Özlem, Bota, Alice, Pham, Khuê, 2014, *Wir neuen Deutschen, Wer wir sind, was wir wollen,* Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.

Zusak, Markus, 2009, *Die Bücherdiebin,* blanvalet, München.

8.2. Podręczniki przedmiotowe w języku niemieckim:

BiBox – internetowa platforma wydawnictwa Westermann Verlag, które udostępnia w całości podręczniki z Niemiec do przedmiotów geografia, historia, biologia itd. po uprzednim zgłoszeniu się w *Goethe-Institut*: https://www.goethe.de/ins/pl/pl/spr/eng/dpf/bib.html

8.3. Literatura przedmiotu:

Bach, Gerhard, 2005, *Bilingualer Unterricht: Lernen – Lehren – Forschen*, w: Bach G., Niemeier S. (red), *Bilingualer Unterricht. Grundlagen, Methoden, Praxis, Perspektiven*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, s. 9-22.

Baker, Colin, 2011, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Wyd. 5, Multilingual Matters, Bristol (lub: Baker, Colin, 2001, *Foundations of bilingual Education and Bilingualism*, Multilingual Matters, Bristol. Wyd. 3: https://criancabilingue.files.wordpress.com/2013/10/colin-baker-foundations-of-bilingual-education-and-bilingualism-bilingual-education-and-bilingualism-27-2001.pdf

Bartczak, Emilia; Lis, Zofia; Marciniak, Izabela, 2006, *Europejskie Portfolio językowe dla uczniów ponadgimnazjalnych i studentów*, CODN: Warszawa.

Bęza, Stanisław, 1993, *Nowe repetytorium z gramatyki języka niemieckiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Biederstädt, Wolfgang; Haupt, Dieter, 2003, *Geography. Methoden und Medien im bilingualen Geographieunterricht*, w: Otten, E., Wildhage, M. (red.), P*raxis des bilingualen Unterrichts*, Cornelsen Scriptor, s. 46-76.

Bielicka, Małgorzata, 2012, *Personalizacja tematyki na lekcji języka obcego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Poznań.

Bielicka, Małgorzata, 2017, *Efektywność nauczania języka niemieckiego na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym w dwujęzycznych placówkach edukacyjnych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Poznań.

Börner, Wolfgang; Vogel, Klaus, 1996, Zu Fragen der Wechselwirkung von Textrezeption und textproduktion beim Fremdspachenerwerb. eine Einleitung, w: Börner, W., Vogel, K. (red.), *Texte im Fremdsprachenerwerb. Verstehen und Produzieren*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, s. 1-20.

Butzkamm, Wolfgang, 2002, *Psycholinguistik des Fremdsprachenunterrichts*, Wyd. 3, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel.

Dakowska, Maria, 2001, *Psycholingwistyczne podstawy dydaktyki języków obcych.* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Deppermann, Arnulf; Schmitt, Reinholold 2008, *Verstehensdokumentionen: Zur Phänomenologie von Verstehen in der Interaktion*, w: Deutsche Sprache 3, s. 220-245 [https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/281/file/Deppermann_Schmitt_Verstehensdokumentationen_2008.pdf].

Dłużniewski, Stanisław; Donath, Adolf, 1982, *Deutsche Grammatik in Übungen*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.

Duszak, Anna, 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Eskey, David E., 1997, *Syllabus Design in Content-Based Instruction*, w: Snow, M. A., Brinton, D. M. (red.), *The Content-Based Classroom. Perspectives on Integrating Language and Content*, Longman, New York, s. 132-141.

Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, 2003, Wydawnictwa CODN: https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/attachments/ESOKJ_Europejski-System-Opisu.pdf

Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lehren, lernen, beurteilen. Begleitband, 2020, Ernst Klett Sprachen: Stuttgart.

Glaudini Rosen, Nina; Sasser, Linda, 1997, *Sheltered English: Modifying Content Delivery for Second Language Learners*, w: Snow, M. A., Brinton, D. M. (red.), *The Content-Based Classroom. Perspectives on Integrating Language and Content*, Longman, New York, s. 35-45.

Grabe, William; Stoller. Fredricka L., 1997, *Content-Based Instruction: Research Foundations*, w: Snow, M. A., Brinton, D. M. (red.), *The Content-Based Classroom. Perspectives on Integrating Language and Content*, Longman, New York, s 5-21.

Groeben, Norbert; Christmann, Ursula, 1996, *Textverstehen und Textverständlichkeit aus sprach-/denkpsychologischer Sicht*, w: Börner, W., Vogel, K. (red.), *Texte im Fremdsprachenerwerb. Verstehen und Produzieren*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, s. 68-90.

Grucza, Franciszek, 1993a, *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: o językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu.* W: *Opuscula logopedica in honorem Leonis Kaczmarek,* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 25-47.

Grucza, Franciszek, 1993b, *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, w: Piontek, J., Wiercińska, A. (red.), *Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań, s. 151-174

Grucza, Franciszek, 1997, *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*. W: Grucza F., Dakowska M. (red. naukowa), *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce. Materiały XX Sympozjum ILS UW i PTLS,* wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 7-21.

Grucza, Franciszek, 2005, *Wyrażenie „upowszechnianie nauki" – jego status i znaczenie w świetle teorii aktów komunikacyjnych i lingwistyki tekstów*, w: Grucza, F., Wiśniewski, W. (red.), *Teoria i praktyka upowszechniania nauki wczoraj i jutro, Polska Akademia Nauk. Rada Upowszechniania Nauki przy Prezydium PAN*, Warszawa, s. 41-76.

Grucza, Sambor, 2000, *Kommunikative Adäquatheit glottodidaktischer Texte – zur Kritik des sog. Authentizitätspostulats. Adekwatność komunikacyjna tekstów glottodydaktycznych – krytyka tzw. postulatu autentyczności*, w: Niemiecki w Dialogu / Deutsch im Dialog 2/1/2000, Wydawnictwo Graf-Punkt, Warszawa, s. 73-103.

Grucza, Sambor, 2005, *Autentyczność i oryginalność tekstów a glottodydaktyczne nieporozumienia w tej sprawie*, w: Przegląd Glottodydaktyczny, t. 19, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 75-83.

Henrici, Gert, 1995, *Spracherwerb durch Interaktion? Eine Einführung in die fremdsprachenerwerbsspezifische Diskursanalyse*, Schneider Verlag, Hohengehren.

Krause, Wolf-Dieter, 1996, *Literarische, linguistische und didaktische Aspekte von Intertextualität*, w: Börner, W., Vogel, K. (red.), *Texte im Fremdsprachenerwerb. Verstehen und Produzieren*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, s. 45-67.

Krumm, Hans-Jürgen, 1993, *Gramatyka w nauczaniu języka niemieckiego ukierunkowanego na komunikację,* w: Przegląd Glottodydaktyczny, t. 12/1993, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 5-24.

Lamsfuss-Schenk, Stefanie, 2014, *Inny język – inna historia? Zmiany w nauczaniu historii poprzez użycie języka obcego,* w: Dakowska M., Olpińska M. (red.), *Edukacja dwujęzyczna. w przedszkolu i w*

szkole. Wydawnictwo Naukowe IKSI UW, Warszawa, [http://sn.iksi.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/306/2018/09/SN-22-Maria-Dakowska-Magdalena-Olpi%C5%84ska-Edukacja-dwuj%C4%99zyczna.pdf].

Mohr, Imke, 2005, *„Deutsch ist zwischen uns einfach ein Thema gewesen. Immer!". Untersuchung zu Sprach- und Textkompetenz in der Zweitsprache von SchülerInnen mit Migrationshintergrund in der Oberschule*, Projektleitung: Hans-Jürgen Krumm, Institut für Germanistik der Universität Wien, Wien.

Muda, Rafał, 2016, *Podejmowanie decyzji a efekt języka obcego: potencjalny wpływ na wyniki badań uzyskinwane na platformach crowdsourcingowych,* w: Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Vol. L, 3, Sectio H Oeconomia, Lublin, s. 152-159. DOI:10.17951/h.2016.50.3.151

Olpińska-Szkiełko, Magdalena, 2013, ***Nauczanie dwujęzyczne w świetle badań glottodydaktycznych***, Wyd. 2, Studia Naukowe IKSI, t. 10, Warszawa: http://sn.iksi.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/306/2018/09/SN-10.-Magdalena-Olpi%C5%84ska-Szkie%C5%82ko-Nauczanie-dwuj%C4%99zyczne-w-%C5%9Bwietle-bada%C5%84-glottodydaktycznych.pdf /

Otten, Edgar; Wildhage, Manfred, 2003, *Content and Language Integrated Learning. Eckpunkte einer "kleinen" Didaktik des bilingualen Sachfachunterrichts,* w: Otten, E., Wildhage, M. (red.), P*raxis des bilingualen Unterrichts*, Cornelsen Scriptor, s. 12-45.

Promoting language learning and linguistic diversity, An action plan 2004-06, 2004, Office for Official Publications of the European Communities, European Commission.

Rautenhaus, Heike, 2005, *Prolegomena zu einer Didaktik des bilingualen Sachfachunterrichts, Beispiel: Geschichte*, w: Bach G., Niemeier S. (red), *Bilingualer Unterricht. Grundlagen, Methoden, Praxis, Perspektiven*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, s. 109-120.

Richter, Renate; Zimmermann, Marianne, 2003, *Biology. Und es geht doch: Naturwissenschaftsunterricht auf Englisch,* w: Otten, E., Wildhage, M. (red.), P*raxis des bilingualen Unterrichts*, Cornelsen Scriptor, s. 116-146.

Rickheit, Gert; Sichelschmidt, Lorenz; Strohner, Hans, 2004, *Psycholinguistik*, Stauffenburg Verlag, Tübingen.

Schmölzer-Eibinger, Sabine, 2006, *In der Zweitsprache lernen*, w: ÖdaF-Mitteilungen 1/2006, s. 16-28.

Sikorska, Małgorzata, 2003, *Phonetisch-phonematisch gesteuerte Wortschatzprogression für Deutsch Lernende mit Polnisch als Muttersprache: Möglichkeiten und Grenzen*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.

Srole, Carole, 1997, *Pedagogical Responses from Content Faculty: Teaching Content and Language in History*, w: Snow, M. A., Brinton, D. M. (red.), *The Content-Based Classroom. Perspectives on Integrating Language and Content*, Longman, New York, s. 104-116.

Strohner, Hans, 2005, *Textverstehen aus psycholinguistischer Sicht*, w: Blühdorn, H., Breindl E., Waßner U. H. (red.), *Text – Verstehen. Grammatik und darüber hinaus*. Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache, Walter de Gruyter Verlag, Berlin, New York, s. 187-204.

Thürmann, Eike, 2005, *Eine eigenständige Methodik für den bilingualen Sachfachunterricht*, w: Bach G., Niemeier S. (red), *Bilingualer Unterricht. Grundlagen, Methoden, Praxis, Perspektiven*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, s. 71-90.

Vollmer, Helmut J., 2005, *Bilingualer Sachfachunterricht als Inhalts- und als Sprachlernen*, w: Bach G., Niemeier S. (red), *Bilingualer Unterricht. Grundlagen, Methoden, Praxis, Perspektiven*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, s. 47-70.

Wildhage, Manfred, 2003, *History. Integration fachlichen und fremdsprachlichen Lernens im bilingualen Geschichteunterricht*, w: Otten, E., Wildhage, M. (red.), P*raxis des bilingualen Unterrichts*, Cornelsen Scriptor, s. 77-115.